

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Sociální a humanitární práce

Jitka Roubalová

**Volnočasová zařízení a jejich vliv na školní
úspěšnost romských dětí**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Květoslava Princová

2010

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně a všechny použité prameny a literaturu jsem uvedla v závěrečném seznamu.

V Olomouci dne 5. května 2010

.....

Jitka Roubalová

Poděkování

Tímto upřímně děkuji vedoucí práce Mgr. Ing. Květě Princové za mnoho cenných rad, připomínek a metodické vedení mé absolventské práce. Ráda bych také poděkovala všem respondentkám za jejich poskytnuté rozhovory.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 SPECIFIKA ROMSKÉ RODINY.....	8
1.1 Rodina v romské společnosti.....	9
1.2 Výchova v romské rodině.....	11
1.3 Postavení dítěte v romské rodině.....	13
1.4 Hodnota vzdělání v romské rodině.....	14
2 VZDĚLÁVÁNÍ JAKO NÁSTROJ ODSTRANĚNÍ SOCIÁLNÍHO	
VYLOUČENÍ.....	16
2.1 Sociální vyloučení.....	16
2.2 Dítě z prostředí minorit.....	17
2.3 Stručný historický pohled na vzdělávání Romů.....	19
2.4 Faktory ovlivňující nízkou úspěšnost romských žáků ve vzdělávacím	
systému ČR.....	21
3 VOLNÝ ČAS.....	24
3.1 Vymezení pojmu.....	24
3.2 Problematika volného času.....	27
3.3 Vliv rodiny.....	28
3.4 Vnější sociální vlivy.....	29
3.4.1 Škola.....	30
3.4.2 Média.....	31
3.4.3 Vrstevnické skupiny.....	33
4 VOLNOČASOVÁ ZAŘÍZENÍ.....	34
4.1 Některá zařízení zabývající se volným časem dětí a mládeže.....	34
4.2 Navštívená zařízení zabývající se volnočasovými aktivitami pro děti v ČR,	
Srbsku a Makedonii.....	36
4.2.1 Romské komunitní centrum Lačo Jilo – Dobré srdce.....	36
4.2.2 Komunitní centrum Armády Spásy.....	37
4.2.3 Caritas Aleksinac.....	38
4.2.4 Caritas Macedonia.....	39
5 VÝZKUM.....	41

5.1	Metoda získávání dat	41
5.2	Výzkumný soubor	42
5.3	Vyhodnocení výzkumu.....	42
	ZÁVĚR	47
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	49
	SEZNAM PŘÍLOH.....	53
	PŘÍLOHY	54

ÚVOD

Romské děti pocházejí ze sociokulturně odlišného prostředí mající jiný jazyk, zvyky, hodnoty a postoje než majoritní společnost, což dítěti znesnadňuje zapojení do hlavního vzdělávacího proudu. Nezřídka jsou to také děti, jejichž rodiny se ocitly v sociálním vyloučení a nemohou se tak plně uplatnit v některé oblasti veřejného života. Získání kvalitního vzdělání je pak jedním z možných řešení sociální vyloučení. Vyšší úroveň vzdělání, dává větší šanci uplatnění se na trhu práce a možnost získání pozice odpovídající kvalifikaci člověka, adekvátně finančně ohodnocené. Kvalitní vzdělání také poskytuje člověku přehled o světě okolo něj, poučí ho o jeho právech a povinnostech, naučí ho jak zpracovávat a selektovat množství informací, které ho obklopuje.

Aby bylo dítě ve škole úspěšné, je potřeba, aby mělo vhodné podmínky a čas pro přípravu. Prostor, kde bude psát úkoly, kde se bude moci nerušeně učit, pomůcky, které pro vzdělávání potřebuje, někoho kdo mu poradí v případě, že si nebude vědět rady. Nezbytnou je také podpora a motivace k učení, dítě potřebuje vědět, proč to má dělat a co tím může získat.

Volný čas je nejen prostorem pro domácí přípravu ale i pro další vzdělávání a rozvíjení prostřednictvím zájmových činností, her apod. Mnoho dětí neví, jak smysluplně využít svůj volný čas, proto některé podléhají nudě, náhražkou vlastní aktivity se stává sledování televize a počítač, hledají využití volna v partě vrstevníků, nebo sklouzávají k experimentování s návykovými látkami a alkoholem a hazardování se zdravím či životem.

Jednou z možností, kde mohou romské děti ze sociálně vyloučených rodin trávit svůj volný čas, jsou nezisková volnočasová zařízení. Jejich snahou je poskytovat bezpečné a podnětné prostředí, které bude dítě rozvíjet v nejrůznějších oblastech jeho života. Nabízejí pestrout paletu činností a aktivit, kterých se může dítě zúčastnit - volnočasové aktivity, vzdělávací aktivity, doučování, a dále poskytují informační servis, poradenství, pomoc v krizi apod.

Cílem této bakalářské práce je na základě analýzy rozhovorů dokázat vliv volnočasových zařízení (jakožto možného způsobu trávení volného času) na školní úspěšnost romského dítěte.

Vycházím z dostupné odborné literatury, analytických zpráv, internetových odkazů a materiálů, které mi poskytly navštívené organizace a osobních poznatků a zápisků z praxe (školní i dobrovolné), kdy jsem působila v několika organizacích pracujících s romskými dětmi. Dalším zdrojem jsou rozhovory se sociálními pracovníky pedagogy, které jsem získala v rámci empirického šetření.

V první kapitole mé bakalářské práce se zaměřuji na romskou rodinu a její specifika oproti rodině majoritní společnosti. Popíši prostředí, ve kterém romské dítě vyrůstá a jaké hodnoty jsou mu vštěpovány. V druhé kapitole se zaměřím na význam vzdělávání jako nástroje odstranění sociálního vyloučení, uvedu problematiku sociálního vyloučení a problematiku vzdělávání dětí z prostředí minorit, dále popíšu vzdělávání Romů v ČR a faktory, které znesnadňují úspěšnost romských žáků ve vzdělávacím systému. V následující kapitole se věnuji vymezení pojmu volný čas - jaké jsou jeho přínosy pro jedince, jaké plní funkce v životě člověka, a především čím je způsob jeho trávení ovlivňován. Ve čtvrté kapitole zmíním některé typy zařízení zabývajících se volným časem dětí a mládeže a popíšu konkrétní volnočasová zařízení, pracující s romskými dětmi, která jsem poznala během dobrovolné a školní praxe. V poslední kapitole se věnuji empirickému šetření. Popíši metodu získávání dat, vybraný vzorek respondentů a zjištěné skutečnosti.

1 SPECIFIKA ROMSKÉ RODINY¹

Tato kapitola je převzatá z mé absolventské práce s názvem *Vliv neškolních zařízení na vzdělávání romských dětí z kapitoly Specifika romské rodiny*.

Romská rodina a romská komunita² je častěji sociálně vyloučena než rodina majoritní společnosti. Je to následkem nepříznivé sociální situace (ve které se Romové žijí), která znemožňuje zapojení se do všech sfér společenského života. Sociálně vyloučení lidé obvykle nestojí před jedním problémem, ale před komplexem problémů, přičemž mnohý z těchto problémů by i jednotlivě ohrožoval normální fungování člověka ve společnosti.

Existuje několik oblastí podílejících se na sociálním vyloučení a jednou z nich je vzdělávání. Nízká vzdělanost je příčinou velké části problémů, které do sociálního vyloučení vedou. Romové často nechápou, že vyšší vzdělání vede k vyšší šanci na uplatnění v životě. Cestou z tohoto bludného kruhu takový způsob vzdělávání, který se snaží děti ze sociálně slabých rodin, vyžadující vyšší péči, co nejvíce umisťovat do běžných škol, aby se kvalitně a napevno ukotvily v běžné společnosti.

V této kapitole se nejprve chci věnovat popisu odlišností romské rodiny od rodiny majoritní společnosti, neboť se domnívám, že zde leží zásadní prvky, ovlivňující formování osoby dítěte – jeho vnímání vlastní identity, to, kým je a kým je skrze svou rodinu. To jak je dítě vychováváno a jaké hodnoty jsou mu vštěpovány, se dále promítá v jeho životě. Považuji tedy za důležité popsat i možné odlišnosti ve výchově romských dětí v jejich prostředí. V závěru kapitoly se zaměřím na celkový vliv výchovy, rodiny a minoritní společnosti na přístup romských dětí ke vzdělávání.

¹ ROUBALOVÁ, J., *Vliv neškolních zařízení na vzdělávání romských dětí*, odevzdáno dne 30. 4. 2010, s. 7-13.

² Pojem komunita nemá přesnou definici, obecně však je považována za skupinu lidí, kteří sdílejí společné prvky – rodové spříznění, prostor, který obývají, stejné zájmy a potřeby apod. Z toho vyplývá, že Romové, jakožto značně heterogenní skupina obyvatelstva nejsou komunitou v pravém slova smyslu. Romská komunita je však běžně užívaný termín - např. Rada vlády pro záležitosti romské komunity.

1.1 Rodina v romské společnosti

Rodina je základní jednotkou každé společnosti. Má zásadní význam, neboť plní různé významné funkce. Nejinak je tomu i v případě společnosti romské. „Rodina je pro Romy základ“³. Tradiční romská rodina byla velmi rozvětvená, a to jak do šířky – tedy rodinní příslušníci v jedné generaci, tak v linii vertikální (několik generací v rodu), a pospolitá. Dříve se zcela běžně vyskytoval model, kdy „jedna osada znamenala jednu rodinu a jejich hranice se kryly“⁴. V dnešní době postavení rodiny uvnitř romské společnosti zesláblo⁵, tradiční rodinná soudržnost začala ustupovat, přesto stále hraje rodina v životě Romů důležitou roli.

Pro Romy rodina znamenala (nejen v minulosti) téměř vše, neboť uspokojovala základní životní potřeby jejích členů. Romové byli kočovníci, zcela nezávislí na okolní společnosti, naopak uvnitř rodiny na sobě plně závislí. Rodina byla zdrojem obživy, měla funkci vzdělávací - chlapci se učili v rodině řemeslu, dívky starat se dobře o děti a o manžela, a také funkci ochranou.⁶

Základní rodinný model jsou rodiče – matka a otec a nejméně jedno dítě, nebo vdova/vdovec, případně rozvedený rodič, s jedním a více dětmi, nebo manželský pár, jehož děti již založili vlastní rodiny. Jedná se o tzv. rodinu nukleární. Stejně tak je tomu v romské společnosti s tím rozdílem, že základní rodina bývá značně početnější než v majoritní společnosti. V některých případech také sdílí domácnost s nukleární rodinou svého muže i „nevěsta“ a případně první potomek tohoto páru.⁷ Velikost rodiny se naopak snižuje potraty, dětskou úmrtností či odebráním dětí do dětských domovů, a poté přirozeným odchodem dospělých dětí a založením jejich nových rodin.⁸

Pro romskou společnost je typické sloučení více nukleárních rodin v přímém, rodinném poměru, čímž vzniká tzv. rodina komplexní (rozšířená). Většinou se jedná o rodiče (a s nimi žijící ještě svobodné děti), jakožto zakládající rodinu, a jejich syny s manželkami. Dcery se obvykle vdají a odstěhují za svými manželi a stávají se členy

³ REIZNEROVÁ, M., Výpovědi o rodině v komunitě slovenských, maďarských a olašských Romů, in JAKOUBEK, M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, Praha: Socioklub, 2004, s. 118.

⁴ JAKOUBEK, M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 115.

⁵ Srov. ŘÍČAN, P., *S Romy žít budeme – jde o to jak*, Praha: Portál, 1998, s. 45.

⁶ Srov. Romové v České republice. *Romská rodina*. [online] Zveřejněno 2000-02-26. Praha: Český rozhlas, 2000 [cit. 2010-03-22]. Dostupné na WWW: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/18387>>

⁷ Srov. JAKOUBEK, M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 105.

⁸ Srov. tamtéž, s. 105-106.

nové rodiny. Někdy může být zakládající jednotkou rodina prarodičů, případně praprarodičů. S počtem generací uvnitř rozšířené rodiny narůstá počet jejích členů.

Komplexní rodina plní nejrůznější sociokulturní funkce, slouží jako finanční, materiální a případně potravinový zdroj, zastává také výchovnou funkci pro všechny děti z rozšířené rodiny a funkci ochranou. Její členové jsou vázáni vzájemností, vypomáhají si, byť jsou sami v nedostatku.⁹

Nejrozsáhlejším společenským se skupením v romské společnosti, v rámci příbuzenského vymezení, je fajta (rod). Tento termín označuje rodinné vztahy v linii vertikální, viz výše, a to jak v rodové linii otce, tak matky¹⁰ a „zahrnuje obvykle 5-6 generací“¹¹.

Romská rodina má „patriarchální ráz“¹². V hierarchii rodiny má muž vyšší postavení, je hlavou rodiny, tím, kdo rozhoduje a nese odpovědnost, je nositelem a ochráncem prestiže rodiny. „Postavení ženy v romské rodině (vzhledem k muži) je nerovnoprávné“¹³, žena je zcela podřízena muži. Povinností ženy bylo zabezpečit domácnosti, rodit a vychovávat děti a poslouchat svého muže, projevovat mu úctu a pokoru, naproti tomu „muž má vlastně jedinou povinnost: odevzdat ženě peníze, které vydělá – pokud ovšem pracuje.“¹⁴ Z ekonomického hlediska byla tedy často role ženy důležitější, neboť výdělek muže byl nezdídkou příležitostný a byla to žena, kdo musel zabezpečit, aby rodina přežila.

Pro romskou ženu je nejvyšší hodnotou mít děti a její společenský status je určován počtem porozených potomků (čím více dětí, tím postavení roste)¹⁵. Je-li žena bezdětná nebo má-li jen málo dětí, je to pro ni a celou její rodinu ostuda a stává se terčem posměchu okolí. V takovém případě měl muž právo ženu opustit. Stejně tak, byla-li žena svému muži nevěrná. „Nevěra ženy je neospravedlnitelná a nepřijatelná“¹⁶, byla přísně trestána (bitím či ostríháním dohola¹⁷) a mohla být také důvodem k ukončení manželství. V opačném případě (ze strany manžela) byla nevěra tolerována.

⁹ Srov. JAKOUBEK, M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 106-108.

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 102.

¹¹ Tamtéž, s. 112.

¹² ŘÍČAN, P., *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 46.

¹³ JAKOUBEK, M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 189.

¹⁴ ŘÍČAN, P., *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 46.

¹⁵ Srov. JAKOUBEK, M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 190.

¹⁶ ŘÍČAN, P., *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 46.

¹⁷ Srov. tamtéž, s. 46.

1.2 Výchova v romské rodině

V romských rodinách spolu běžně žijí tři i čtyři generace. Na výchově dětí se podílejí všichni členové rodiny, především je to ale úloha žen. Zvláštní postavení mají dívky, zejména ty nejstarší, které pomáhají pečovat o všechny mladší děti, tzv. sourozenecká výchova. Matka se stará převážně o nejmladší děti. Důležitým faktorem byla vždy soudržnost a vzájemná podpora - svobodní zůstávali u rodičů, sirotků se ujímala jiná rodina, staří lidé byli hluboce váženi a opatrováni. Pro Romy bylo nemyslitelné dát děti do dětského domova nebo rodiče do domova důchodců. Výchova sama má ráz značně direktivní, volný, panuje zde otevřenost a přátelská atmosféra, nízká strukturovanost a malá náročnost na plnění povinností.

Popsala jsem, jak romská rodina vychovává své děti a kdo se výchově podílí, avšak považuji za důležité zmínit i další aspekty, které, dle mého názoru, mají na romskou společnost velký vliv a dopadají tak i na výchovu potomků. Jsou to především prvky vycházející z historie a tradice romské společnosti.

Jedním takovým je fakt, že každý Rom je pevně zakotven ve svém rodu a od něj odvozuje svou identitu, to kým je. Rodina stanovuje (nepřepsaná) pravidla, která jsou specifická pouze pro tuto příbuzenskou skupinu a nemusí tedy platit u ostatních, a členové se musí těmito řídit.¹⁸ Je zde kladen důraz na *rituální čistotu*, jako „vlastnosti ovlivňující kvalitu samotného lidství“¹⁹ a to například ve vztahu k profesím, každodenním činnostem, jiným rodům/rodinám (romským a samozřejmě majoritní společnosti). Romové se velmi bojí případného „znečištění“, protože to je nevratné.

To platí i v případě sňatků. Dříve bylo netypické manželství mezi příslušníky odlišných skupin, hledělo se na zachování „nepřepsaného zákona čisté krve“²⁰. O výběru partnera také často rozhodovali rodiče, nebyly výjimečné případy, kdy se snoubenci viděli poprvé až ve svatební den. Důvodem byly ekonomické a společenské výhody, celkový přínos pro rodinu. Primárně tedy nešlo o svazek dvou lidí, ale svazek dvou rodů. Dnes již toto neplatí. Zákaz sňatků příslušníků dvou odlišných skupin začal být

¹⁸ Srov. GAZDÍKOVÁ, M., *Romové*, in Metodická pomůcka pro školy k problematice interkulturních rozdílů 1. část, Odbor školství, mládeže a tělovýchovy Krajského úřadu Olomouckého kraje (vyd.), Olomouc: Olomoucký kraj, 2007, s. 41.

¹⁹ JAKOUBEK, M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 56.

²⁰ GAZDÍKOVÁ, M., *Romové*, in Metodická pomůcka pro školy k problematice interkulturních rozdílů 1. část, Odbor školství, mládeže a tělovýchovy Krajského úřadu Olomouckého kraje (vyd.), s. 41.

porušován a časem (téměř) vymizel, a také „počet interetnických – smíšených manželství narůstá.“²¹

Dále bych zmínila, jak výchova a rodinné zázemí ovlivňuje vnímání etiky, toho co je dobré a co ne. Jak již bylo nastíněno – rodina je pro Romy nejvyšší hodnotou, které se podřizuje vše ostatní. (A v tomto duchu jsou také děti vychovávány.) To platí i v případě etických a mravních hodnot. Pokud je v majoritní společnosti chápána např. pravda jako hodnotově neutrální, nepodléhající subjektivním názorům a rozpoložení jedince, je u romské populace „věrnost pravdě nahrazena věrností rodině“²². Pravda je tedy zcela podřízena rodinným zájmům, což je pro majoritní společnost nepochopitelný a nesrozumitelný fakt, stejně jako je pro Romy neakceptovatelné vědomě poškodit rodinu „pravdou“ (ve smyslu chápání majoritní společnosti), což zapříčiňuje absolutní nedorozumění mezi oběma kulturami. Mravní hodnoty tedy zcela podléhají rodinným zájmům. Pokud tedy někdo lže v zájmu rodiny, nebo okrade jiného – ať Roma (člena jiné, nespřízněné rodiny) nebo zástupce majoritní společnosti, a tím přilepší své rodině, není tento jeho čin posuzován jako něco zlého.

V romské rodině se udržovaly také tradiční mravy. Bylo nemyslitelné, aby dítě mluvilo vulgárně před dospělými. Rodiče se pak před dětmi nikdy neobnažovali a neukazovali se ani ve spodním prádle. Dbali o to, aby děti nebyli svědky pohlavního styku, což bylo vzhledem k počtu lidí na malém prostoru obtížné, a styk se tedy odehrával mimo dům.²³

V dnešní době lze v mnohých romských rodinách zaznamenat násilí na dětech či zanedbávání (také v důsledku závislosti na alkoholu i drogách) což dříve bylo velmi netypické. Rodina na svých dětech lpěla a dnes není zvláštností, že romské matky odloží své dítě v porodnici, nebo svým chováním zapříčiní odebrání potomka do dětského domova. Je alarmující, že osazenstvo dětských domovů je dnes z 60% romské. Podstatnou roli zde samozřejmě hrají socioekonomické podmínky matky a dále také vrozené vady romských dětí, způsobené často nezodpovědným přístupem matky ke svému probíhajícímu těhotenství.

Romská rodina má své specifické rysy, které ve větší či menší míře přetrvávají, i když mají spíše klesající tendenci. Avšak je nutno brát na zřetel, že romská společnost je silně diferencovaná (od těch nejchudších až po romské milionáře) a je potřeba ke

²¹ Tamtéž, s. 41.

²² JAKOUBEK, M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 135.

²³ Srov. ŘÍČAN, P., *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 46.

každé rodině přistupovat individuálně jako k samostatné jednotce a neposuzovat ji všeobecně.

1.3 Postavení dítěte v romské rodině

Rodina se spolupodílí na vytváření osobnosti člověka. Každodenně ho ovlivňuje a podílí se na jeho osobnostním růstu, formování názorů a cílů, získávání (nejen sociálních) dovedností. Určuje jeho postavení uvnitř komunity. „Každý člen rodiny má v příbuzenské pospolitosti své vymezené místo a úlohu, z nichž vyplývají jeho specifická práva a povinnosti.“²⁴ Romské děti bývají dříve zapojovány do aktivit dospělých, již od malička se zúčastňují rozhovorů o záležitostech dospělých i jejich rozhodování. Děti mají značnou volnost, zároveň však dříve přebírají odpovědnost za situaci rodiny. Nevyrůstají v bezstarostném „dětském světě“, který by byl oddělen od světa dospělých. Romské dětství je i díky tomu výrazně kratší. Dále zde působí také biologický vliv - časnější puberta. Více než anatomicko-fyziologické sexuální dozrávání je však uspíšeno také zahájení sexuálního života. Nezletilé prvorodičky nejsou ani dnes výjimkou.

V romské rodině se neočekává, že dítě bude individualita. Funguje zde kolektivní identita. Jednotlivci se nepřikládá takový význam jako ve společnosti neromské, svou hodnotu, osobní respekt a vlastní identitu získává teprve skrze rodinu, individualizace je nechtěná. „Rodina je v tomto ohledu identitě jedince, stejně jako jeho potřebám, jednoznačně nadřazena, a jedinec svou osobní identitu odvozuje od identity rodinné.“²⁵

Každé dítě posilovalo prestiž rodiny. Avšak mluvíme-li o postavení dítěte v romské rodině, je nutné zmínit, že jinak se přistupuje k chlapcům a jinak k dívkám. Jedno romské přísloví praví „O čhave hin zor“, tedy v chlapcích je síla. Jako prvorozené dítě si manželé proto přejí chlapce, zachovatele rodu. Jak již bylo nastíněno, žena není v romské společnosti rovnoprávná s mužem. Dívky zastávají většinu práce v domácnosti (pomoc matce s péčí o sourozence, zajištění chodu domácnosti) a chlapci mají větší volnost a méně povinností.

²⁴ HÜBSCHMANOVÁ, M., Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny, in JAKOUBEK, M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 118.

²⁵ JAKOUBEK, M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 119.

1.4 Hodnota vzdělání v romské rodině

Romské společnost vychází z jiné historické, sociální a kulturní danosti než společnost majoritní. Každá se formovala jiným způsobem a to ovlivnilo samozřejmě také hodnoty, které uznává. Pro Romy jsou z tohoto hlediska nejdůležitější láska k rodině, úcta ke starším členům rodiny, peníze, fyzická síla, touha vyniknout a další. Naopak mezi málo uznávané hodnoty patří romský jazyk (důkazem je, že mnozí rodiče přestali učit své děti romsky), psané slovo a vzdělání.

Důležitým rysem romské rodiny je také hodnotová orientace na přítomnost. Je podstatné to, co mohu využít hned. Vzdělání jako nějaká budoucí hodnota tudíž pak odporuje jejich zájmu. V romské společnosti se klade důraz na úctu člověka k člověku, hledí se na to, co kdo dokáže bez ohledu na vzdělání.

Dalším aspektem ovlivňujícím přístup Romu ke vzdělání je dle Philippa Ariase typ rodiny, ze které člověk vychází. Prvním je malthuziánský typ, tedy „*moderní rodina*“. Zde je dítě vnímáno jako osobnost, je rovnoprávným členem rodiny, veškerý zájem se směřuje na něj a na jeho výchovu.²⁶ Jejím cílem je samostatnost dítěte, vytvoření jeho vlastní osobnosti a nezávislosti (na rodičích). U tohoto typu je kladen důraz na vzdělání, „počet dětí se tak ve snaze zajistit jim co nejlepší výchovu, resp. vzdělání, programově snižuje.“²⁷ Vztah rodiny a školní docházky je úzce spjat a dohromady vytvářejí „zvláštní pojetí dětství, kdy ‚šťastné dětství‘, během kterého je dítě ‚hýčkáno‘ a kdy se s dítětem hraje bez jakéhokoli pedagogického nebo morálního cíle, už nekončí v pěti, šesti nebo sedmi letech, ale prodlužuje se na dobu školní docházky“²⁸.

V opozici stojí rodina „*tradičního typu*“, ke které se řadí i rodina romská. Ta vnímá dítě jako pracovní sílu, je další generací rodu. Zájem se tady neupírá na dítě, jako samostatnou bytost, ale na rodinu – dítě jako přínos pro rodinu. (Více lidí znamená silnější rodinu.) Stejně tak se zaměřuje i výchova. Děti již v raném věku začínají plnit úlohy dospělých – pomáhají s chodem domácnosti, dívky vypomáhají matce s výchovou mladších sourozenců. Školní docházka (případně následná domácí příprava) tady není považována za důležitou, odvádí totiž děti od práce a domácích povinností. Do manželství se vstupuje v mladém věku a snahou je samozřejmě mít co nejpočetnější

²⁶ Srov. JAKOUBEK M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 144.

²⁷ Tamtéž, s. 146.

²⁸ Tamtéž, s. 145.

rodinu (viz výše). Proces se tedy neustále opakuje s každou další generací a je velmi těžké se z tohoto cyklu, určovaného sociálním prostředím, kulturou společnosti a hodnotami, které udává a rodinným vlivem, vymanit.²⁹ Je ale nutné uvědomit, že každá kultura vnímá dětství, rodinu a společnost jinak, a že očekává plnění rolí a povinností z nich vyplývajících. Nelze tedy říci, který z popsanych typů je lepší nebo horší, protože každý vychází z jiné sociokulturní danosti.

Rolí zde hraje také to, že po mnoho generací byli Romové hudebníci či řemeslníci, živící se manuální prací a vzdělání ke svému životu nepotřebovali. Gramotnost byla velmi nízká, což dokládá např. fakt, že neexistuje dochovaná historická literatura, tradice se uchovávala pouze ve slovesné podobě. Plošné podrobení romských dětí povinné školní docházce, doprovázené sankcemi za její neplnění, nastalo na území ČR v době komunistického režimu. Tím došlo k prudké a nepřírozeně rychlé cestě vynucené změny postojů Romů k otázce základního vzdělání dětí a následky jsou patrné dodnes.

Jak jsem tedy nastínila, největší rozdíl vychází z vnímání tradičních hodnot v romské společnosti. Hlavní je rodina a její prosperita. Té se dosáhne díky dětem, které jsou však jen nástrojem jejího dosažení. Vzdělání není bráno jako prioritní, protože bere hodně času a financí, navíc nemá okamžitý výsledek. Z hlediska historie Romové nemají ke vzdělání vztah, dříve se bez něj dobře obešli. V dnešní době, je však dosažení gramotnosti a získání alespoň základního vzdělání považováno za zcela automatické, neboť bez něj je uplatnění na trhu práce velmi komplikované. Bez dostatečného vzdělání a možnosti získat dobré zaměstnání se prohlubuje případné sociální vyloučení, člověk se stává závislým na pomoci státu, mohou se přidat problémy spojené s bydlením, zadlužeností apod.

²⁹ Srov. JAKOUBEK M., *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 147.

2 VZDĚLÁVÁNÍ JAKO NÁSTROJ ODSTRANĚNÍ SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

V této kapitole se zaměřím na problematiku sociálního vyloučení Romů a vzdělání jako jedné z možných cest jak se z něj vymanit. Nejprve popíšu co je to sociální vyloučení a jaké skupiny obyvatel nejčastěji zasahuje a následně se zaměřím na problematiku vzdělávání dětí z prostředí minorit. Ve své práci se zaměřuji na vzdělávání romských dětí, nastíním tedy krátce, jak probíhalo vzdělávání Romů dříve a dnes. V poslední části kapitoly uvedu některé faktory ovlivňující nízkou úspěšnost romských žáků ve vzdělávacím systému ČR.

2.1 Sociální vyloučení

Sociální vyloučení je druh sociální segregace, v jejímž důsledku dochází k omezení přístupu ke zdrojům, potřebným k plnému začlenění se do společností a účasti na jejím politickém, ekonomickém a sociálním životě.³⁰ V sociálním vyloučení se nejčastěji ocitají lidé, kteří neznají dobře svá práva a povinnosti, jsou zadluženi, nějakým způsobem diskriminováni, mají nedostatečné vzdělání, nejsou schopni uplatnit se na trhu práce, mají nízký příjem, žijí v chudobě, mají špatné rodinné a sociální zázemí (chybí sociální sítě), mají nízkou kvalitu bydlení, jsou to často lidé z menšin, cizinci, handicapovaní, atd. Nezřídka jde o kombinaci těchto důvodů. V sociálně vyloučených lokalitách žijí zejména lidé, kteří se v krizi ocitli již před delší dobou a nejsou s to se z ní vymanit, a tato krize se prohlubuje a transformuje také do dalších oblastí života.

Sociální vyloučení může být také chápáno jako bariéra, která neumožňuje podílet se na některém ze základních systémů společnosti, kterými jsou demokratický a právní systém, zajišťující rovnost občanů (podpora občanské integrace); pracovní trh (podpora ekonomické integrace), což znamená mít práci, mít ceněnou ekonomickou funkci; sociální stát (podpora sociální integrace), který poskytuje a umožňuje využívat sociální

³⁰ Srov. NAVRÁTIL, P., a kol., *Romové v české společnosti*, Praha: Portál, 2003, s. 28.

služby; rodinné a komunitní systémy (podpora integrace jednotlivce), tedy mít rodinu, přátele, sousedy, sociální síť poskytující zázemí a podporu.³¹

Příčiny sociálního vyloučení mohou být dány širšími společenskými podmínkami či jednáním lidí, kteří se nacházejí vně vyloučení, např. trh práce a jeho charakter, bytová politika státní správy a místní samosprávy, sociální politika státu, praxe místních samospráv ve vztahu k sociální oblasti, diskriminace. Mohou být ale také důsledkem jednání konkrétních lidí, jichž se sociálního vyloučení týká. Ti mohou svým jednáním vlastní situaci přímo způsobovat či ji posilovat. Jsou to např. ztráta pracovních návyků při dlouhodobé nezaměstnanosti, dlouhodobá neschopnost hospodařit s penězi a dostát svým finančním závazkům, orientace na okamžité uspokojení potřeb vyplývající z dlouhodobé frustrace, apatie a nízká motivace k řešení vlastních problémů atd.

Jednou z oblastí řešení sociálního vyloučení je vzdělávání. „Čím vyšší úroveň vzdělání, tím lepší šance uplatnění na trhu práce ve všech jeho segmentech.“³² Výzkumy ukazují, že „úroveň vzdělání romské populace je neobyčejně nízká.“³³ Není neobvyklá pologramotnost či negramotnost (zvláště u starších věkových skupin). Většina Romů ze sociálně vyloučených lokalit má ukončené jen základní vzdělání bez další kvalifikace a žije v dlouhodobé nezaměstnanosti z dávek státní sociální podpory.³⁴

2.2 Dítě z prostředí minorit

Každé dítě má právo na vzdělání (zaměřené na plný rozvoj jeho osobnosti), bez ohledu na příslušnost k národu, rase či náboženskému vyznání. Děti z prostředí minorit žijí převážně v jiných kulturních tradicích než děti z majoritní společnosti. Mohou mít jiné hodnoty, zájmy, jazyk, apod. Mnohdy mají ztížené podmínky pro vstup na základní školu, a to zejména z hlediska jazykové (nezávisle na inteligenční kapacitě žáka z minoritní společnosti se může stát zvládnutí spisovné češtiny významným zdrojem

³¹ Srov. NAVRÁTIL, P., a kol., *Romové v české společnosti*, s. 33.

³² Tamtéž, s. 64.

³³ ŠOTOLOVÁ, E., *Vzdělávání Romů*, Praha: Grada, 2000, s. 39.

³⁴ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. Aktualizováno 2006-09-05. Praha: MPSV, 2006 [cit. 2010-03-15]. Dostupné na WWW: <http://mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf>, s. 52-53.

jeho školního úspěchu³⁵), kulturní odlišnosti a někdy také proto, že žijí v sociálně znevýhodněném prostředí, což vede u dětí k nižší vnímavosti.

Sociokulturně znevýhodňující prostředí je sociálně nebo kulturně a jazykově odlišné prostředí, které dítěti znesnadňuje zapojení do hlavního vzdělávacího proudu. Mezi děti z tohoto prostředí patří také ty, jejichž rodina je nepodporuje ve školních aktivitách a přípravě na školu. (Vztah rodiny ke vzdělání je dokonce někdy i záporný.) Rodina nezajišťuje dostatečně materiální potřeby dětí. Žije spíše na okraji společnosti nebo je sociálně vyloučená. Rodina dítěte se řídí kulturními vzorci, které jsou odlišné nebo v rozporu s kulturními vzorci majoritní populace. V rámci rodiny je používán jiný než vyučující jazyk nebo je tento jazyk používán nesprávně, je oslabena samotná kvalita verbální komunikace uvnitř rodiny.

Podle ministerstva školství je vzdělávání národnostních menšin v České republice na docela vysoké úrovni. Maďarské, slovenské, polské a německé děti navštěvují školy pro menšiny nebo běžné české školy se speciálními programy pro cizojazyčné žáky. Největší problémy vyvstávají u romské menšiny.³⁶ Je to dáno především jejím hlubokým sociálním vyloučením a chudobou významné části romské populace v ČR, což je specifikum romské menšiny, kterým se liší od všech ostatních minorit a díky němuž je tak těžké hledat řešení romské otázky, včetně vhodného přístupu k výchově a vzdělávání romských dětí.

Možným řešením otázky vzdělávání romských dětí je tzv. koncept inkluzivního vzdělávání, jehož cílem je, aby všechny děti byly vzdělávány v hlavním vzdělávacím proudu bez ohledu na jejich různé specifické potřeby. Pozitivní dopad spočívá v různorodém dětském kolektivu, který pomáhá naplňovat specifické potřeby jednotlivých dětí a motivuje je k vlastní aktivitě, stejně jako se skrze něj děti různorodosti učí. Ukazuje, jak, zacházet s jinakostí, čímž přispívá k odstranění nenávisti, xenofobie či rasismu.³⁷

³⁵Srov. KAMIŠ, K., *Sociálně ekonomické faktory a řečově-jazykový vývoj mladších žáků pocházejících ze sociálně znevýhodněných rodin na 1. stupni české základní školy v multietnickém prostředí České republiky* [online]. [1999] [cit. 2010-03-28]. Dostupné na WWW: <http://pf.ujep.cz/files/data/KPR_konferenceprispevek09.pdf>, s. 4.

³⁶ Srov. Romové v České republice. *Zatím jen desítky romských dětí prošly vzdělávacími programy ministerstva* [online]. Zveřejněno 2003-11-13. Praha: Český rozhlas, 2003 [cit. 2010-03-22]. Dostupné na WWW: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/19576>>

³⁷ Srov. Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách. *Vzdělávání* [online]. Aktualizováno 2010. Praha: Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, 2010 [cit. 2010-03-15]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zaclenovani.cz/oblast-vzdelavani-popis>>

„Na překonání stávajících multietnických a multikulturních bariér působících mezi majoritní společností a menšinami může působit výchova a vzdělání lépe než zákon proti násilí a intoleranci.“³⁸ Výchova a vzdělávání dětí z prostředí minorit je komplikovaná, ale ne nemožná. Z psychologických výzkumů vyplývá, že je nezbytné vytvářet takové modely výchovy dětí minorit, který by podporovaly pozitivní prvky jejich kulturní tradice a probouzely v nich touhu po poznání a sociálně důstojném způsobu života.³⁹ Jako jedna z možných cest se ukazuje budování center volného času, která dětem minorit umožňují smysluplně trávit volný čas a ještě přitom rozvíjet různé užitečné dovednosti.

2.3 Stručný historický pohled na vzdělávání Romů

Vzdělávací systém České republiky vychází z historické tradice, sahající daleko před rok 1774, kdy byla v Čechách zavedena povinná školní docházka. Principy poskytování vzdělávání jsou obsaženy v Listině základních práv a svobod, jakožto součástí ústavního systému České republiky a dále ve školských zákonech, vládních nařízeních a vyhláškách a vnitřních předpisech Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Článek 33 Listiny základních práv a svobod říká: (1) Každý má právo na vzdělání. Školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon. (2) Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách.⁴⁰

Romové byli dříve kočovníci, neustále migrovali a vše co potřebovali k životu, měli neustále při sobě. To se samozřejmě projevilo na jejich hodnotovém žebříčku, kde jsou na prvních místech rodina, soudržnost, fyzická zdatnost a materiální hodnoty aj., a kde vzdělávání představovalo časově náročnou činnost, nemající navíc okamžitý výsledek a přínos. Snahy o integraci Romů do české společnosti probíhaly již do 16.

³⁸ KAMIŠ, K., *Sociálně ekonomické faktory a řečově-jazykový vývoj mladších žáků pocházejících ze sociálně znevýhodněných rodin na 1. stupni české základní školy v multietnickém prostředí České republiky* [online]. [1999] [cit. 2010-03-28]. Dostupné na WWW: <http://pf.ujep.cz/files/data/KPR_konferenceprispevek09.pdf>, s. 2.

³⁹ Srov. SMĚKAL, V., *Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit: sociální, pedagogické a psychologické aspekty utváření osobnosti romských dětí a dětí z prostředí jiných minorit*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 76.

⁴⁰ Srov. Poslanecká sněmovna. *Listina základních práv a svobod* [online]. Aktualizováno 2006. Praha: Poslanecká sněmovna, 2006 [cit. 2010-04-02]. Dostupné na WWW: <<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>

století a nutno dodat, že někdy velmi násilně. Z mnohých příčin nebyli Romové schopni zařadit se do společnosti, navíc neuznávali ani ekonomickou strukturu obyvatelstva. Dá se říct, že právě v této době byla zasetá první zrnka nesnášenlivosti mezi Romy a původním obyvatelstvem.

V rámci snah o asimilaci Romů byl na ně kladen také požadavek vzdělávání dětí. Povinná školní docházka platila pro romské děti už za první republiky, ale absence dětí ve škole nebyla nikterak postihována. Pokud děti do školy docházely, jejich práce byla často brána za bezvýslednou, nikam nevedoucí. Po roce 1948 prošlo školství reformou, začalo fungovat také podpůrné vyučování a volnočasové aktivity, jakožto prvek srovnání šancí pro děti ze znevýhodněného prostředí. V této době dochází k zásadní změně v životě Romů, a to především po r. 1958, kdy byl schválen zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočovných a polokočovných osob, usilující o sociální asimilaci Romů. Byly stanoveny cíle, jak integrace dosáhnou, mimo jiné pomocí zvýšeného dohledu nad školní docházkou a umístováním dětí do předškolních zařízení. Během období integrace Romů do společnosti se absence ve škole přestala tolerovat. Sankcí za nedodržení této povinnosti byla finanční pokuta, policejní zákroky nebo v nejhorším případě odebrání dětí do výchovných ústavů. Ovšem ani taková opatření Romy ke vzdělání nepřinutila. Začaly se také projevovat negativní aspekty školské politiky, když v okrajových částech měst vznikla romská ghetta a tamní romské děti chodili do okolních škol (tzv. spádové školy). Protože jich tak byla ve třídě většina, vznikla problematická situace, která byla záhy vyřešena velmi jednoduše - část romských dětí byla přeřazena do zvláštních škol. V současné době je školní docházka právem i povinností, tzn., že každý občan má ze zákona právo na vzdělání, zároveň je jako rodič povinen toto právo umožnit svým dětem a poskytnout mu k tomu podmínky. Docházka je tedy vynucována, ovšem systém je značně rigidní (a je nezdědka jednoduše obcházen) a troufnu si říci, že nastavení sankcí pro rodiče, ve smyslu podněcování k podpoře dětí ve vzdělávání, je spíše demotivující. V praxi se školy potýkají se záškoláctvím, s neochotou rodičů ke spolupráci toto řešit či podporovat děti ve vzdělávání. Vznikají nejrůznější programy na podporu vzdělávání dětí ze sociálně vyloučených skupin nebo dětí ohrožené sociálním vyloučením, dětí z minoritních skupin apod.

2.4 Faktory ovlivňující nízkou úspěšnost romských žáků ve vzdělávacím systému ČR

Za hlavní příčiny nízké vzdělanosti a kvalifikace Romů jsou považovány nedostatečná znalost jazyka majority, podceňování významu vzdělání, malá adaptace na pravidelnou činnost spojenou se školní docházkou, špatné podmínky ke studiu v mnohočetných rodinách, špatná bytová situace, nedostatečná předškolní příprava, odlišná kvalita rodinné výchovy, nižší informovanost vyplývající ze sociální izolovanosti, nedostatečná připravenost učitelů pro práci s menšinami⁴¹.

Vztah romských rodičů ke vzdělání má své historické kořeny. Dříve bylo vzdělávání zajišťováno výhradně rodinou. Řemesla, znalosti, zkušenosti, způsob obživy byly předávány z generace na generaci. Charakteristickým prvkem romské výchovy je emocionalita a zároveň neschopností rodičů učit děti něčemu více než je nezbytně nutné. Romští rodiče na jedné straně počítají s tím, že škola se o jejich děti postará a přebere za ně plnou zodpovědnost, a na druhou stranu se rodiče často domnívají, že škola stejně děti nic nenaučí. Tento demotivující přístup rodičů ke škole se pak negativně odrazí i na přístupu romských dětí ke vzdělání. Školní vzdělanost stojí v hodnotovém žebříčku Romů hluboko pod touhou získat co nejvíc peněz a alespoň hmotně se vyrovnat majoritě, vyskytuje se častá absence dětí ve škole, chybí základní vybavení do školy, domácí příprava je silně podceňována (a mnohdy chybí prostor na přípravu), rodiče nejsou neschopní či neochotní pomoci dětem s probíranou látkou.⁴²

Romské dítě není zvyklé řešit samostatně úlohy a rozhodovat individuálně. Není u něj rozvíjena individuální zodpovědnosti za činy, (rozhodnutí jsou přijímána kolektivně rodinou a jsou závazná pro každého člena). Inteligence dítěte je rozvíjena ve směru praktickém a ne teoretickém, jak předpokládá vyučování v klasických školách. Romské dítě se intuitivně orientuje v mezilidských vztazích, vycítí laskavé srdce, je velmi živé, temperamentní a vyžaduje neustálou pozornost od dospělých, což může u pedagoga vyvolat negativní pocity.

⁴¹ Srov. ŠOTOLOVÁ, E., *Vzdělávání Romů*, str. 39.

⁴² Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. Aktualizováno 2006-09-05. Praha: MPSV, 2006 [cit. 2010-03-15]. Dostupné na WWW: <http://mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf>, s. 55.

Dalším z faktorů je nedostatečná připravenost dítěte na povinnou školní docházku. To může být způsobeno nekvalitní, příp. chybějící předškolní přípravou (Jen malé procento romských dětí navštěvuje mateřské školy, což má za následek odlišnou výbavu sociálních a komunikačních schopností a následné problémy s adaptací v novém prostředí.⁴³), nezvládnutím jazyka majority (vyučovací jazyk), nedostatečnou mentální zralostí, nedostačující rozvoj psychiky a motoriky, špatnou sociální akceptovaností, malou motivací a vytrvalostí žáků, snížená úroveň kognitivních procesů apod.⁴⁴

Vliv hraje také sociální prostředí, ve které dítě žije, zvláště jedná-li se o dítě ze sociálně vyloučené rodiny. Málo podnětné sociální a výchovné prostředí, které neposkytuje dostatek přiměřených podnětů pro rozvoj osobnosti dítěte, nepodporuje efektivní socializaci dítěte ve všech oblastech jako osvojení si hygienických a pracovních návyků, získávání vědomostí, poznávání filozofických a etických systémů a vytvoření žebříčku hodnot, osvojení si přiměřených forem sociálního chování, které korespondují s normami společnosti.

Posledním faktorem, o kterém se zmíním, bude škola. Ta často bývá vnímána jako represivní instituce, kde Rom zažívá jen neúspěch, problémy, pocit méněcennosti, strach z opovrhnutí, protože to, co je ceněné v prostředí komunity (temperament, hlučnost, volnost atd.), se zde stává problémem. Romské dítě, vychovávané ke společnému životu, které je zvyklé účastnit se rozhodování spolu s ostatními, je pak ve škole, kde se vyžaduje spíše opak, značně zmateno. Školy nerespektují specifické potřeby dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí⁴⁵, učitelé kladou na žáky nepřiměřené požadavky, nerespektují individuální zvláštnosti žáků, užívají nesprávné metodické postupy, nevytvářejí vhodné podmínky, nedostatečně procvičují a opakují učivo, volí nevhodný režim dne, nesprávně sestavují rozvrh, nízká motivace žáků aj.⁴⁶ Nelze opomenout ani fakt, že romské dítě ve smíšených třídách bývá spíše dítětem

⁴³ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. Aktualizováno 2006-09-05. Praha: MPSV, 2006 [cit. 2010-03-15]. Dostupné na WWW: <http://mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf>, s. 54.

⁴⁴ Srov. KOVAŘÍKOVÁ, M., a kol., *Pedagogicko-psychologická problematika romských žáků ve vztahu k jejich školní úspěšnosti*, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1998, s. 20.

⁴⁵ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. Aktualizováno 2006-09-05. Praha: MPSV, 2006 [cit. 2010-03-15]. Dostupné na WWW: <http://mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf>, s. 55.

⁴⁶ Srov. KOVAŘÍKOVÁ, M., a kol., *Pedagogicko-psychologická problematika romských žáků ve vztahu k jejich školní úspěšnosti*, s. 20.

neoblíbeným než oblíbeným. Předsudky, které mají děti z majoritní společnosti vůči romským a naopak, a ze kterých pramení odmítání kontaktu dětí navzájem.

Z výše popsaných skutečností vyplývá, že příchodem do nového kulturně-společenského prostředí, se romské dítě ocitá ve velmi ztížené situaci. Opouští bezpečně známý prostor jeho rodiny se zvyky, hodnotami a normami které jsou mu blízké, a naráz se dostává do světa celkem odlišného, plného nejen nových lidí, ale i nových pravidel a povinností, které se musí naučit, aby obstálo.

3 VOLNÝ ČAS

Volný čas je světem možností, který se před člověkem objevuje v okamžiku jeho volby. Pomocí volného času někteří rozvíjí své možnosti, dělají spoustu zajímavých a užitečných věcí sobě i druhým pro radost. Jiní naopak volného času nedokážou využít, ztrácí sebe, podléhají vlivům dnešního světa a upínají se činností, které neposkytují prostor seberealizaci a vývoj. To, jakým způsobem dítě tráví volný čas je do určité míry determinováno prostředím, z něhož pochází a vlivem rodiny, kde získalo primární vzorec pro chování ve volném čase.

Pro vzdělávání dítěte hraje volný čas důležitou roli. Dává prostor pro doplnění a získání dalších znalostí a dovedností, rozvíjí ho i v jiných oblastech než škola, nabízí odpočinek, zábavu, relaxaci. Romské děti, nejsou vedeny k tomu, aby část svého volného času věnovaly přípravě na vyučování, nedělají domácí úkoly, nenaučí se látku, což jim pak samozřejmě způsobuje problémy ve škole a zapříčiňuje jejich nízké známky. Navíc jsou děti, které neumí využívat volný čas, více ohroženy sociálně patologickými jevy. V této oblasti se tedy snaží působit různá zařízení nabízející volnočasové aktivity pro děti a mladé lidi, tak aby pro ně byla přijatelná, dokázala jim pomoci s jejich problémy a nedostatky, uměla poskytnout vědomosti i zábavu a předávala také morální hodnoty společnosti.

V této kapitole nejprve popíšu co je to volný čas, jaké aspekty jej ovlivňují a jaké hlavní otázky a problémy se objevují. Dále se budu věnovat vlivu rodiny na trávení volného času a vnějším sociálním vlivům jako jsou škola, média či vrstevníci. Popíšu typy institucí, které pracují s volným časem dětí a mládeže a zmíním konkrétní vybraná zařízení, jejich činnost a jakým způsobem rozvíjejí romské děti.

3.1 Vymezení pojmu

„Volný čas je komplex aktivit mimo pracovní, společenské závazky, jimiž se jedinec zabývá ze své vůle, aby si buď odpočinul, pobavil nebo svobodně zdokonaloval

svou tvůrčí kapacitu.“⁴⁷ Pod pojem volný čas lze tedy zahrnout rekreaci, zábavu, zájmové činnosti, zájmové vzdělávání, dobrovolnou společensky prospěšnou činnost i časové ztráty s tímto spojené. „Volný čas je čas, s kterým člověk může nakládat podle svého uvážení a na základě svých zájmů. Volný čas je doba, která zůstane z 24 hodin po odečtení času věnovaného práci, péči o rodinu a domácnost, péči o vlastní fyzické potřeby (včetně spánku).“⁴⁸ Je to doba, po kterou se člověk věnuje činnosti, kterou si vybere tak, aby mu v dané chvíli poskytla to, co potřebuje - pobýt jen sám se sebou nebo se skupinou lidí, doma nebo v přírodě, při sportu nebo při odpočinku. Volný čas umožňuje pozitivní prožitky, rozvíjí tvořivost, podněcuje k hledání nových aktivit a zážitků, k navazování sociálních kontaktů, podílí se na zachování tělesného zdraví a umožnění psychického uvolnění, dává jistotu i pocit nezávislosti.

Sociolog volného času Joffre Dumazedier uvádí 3 základní funkce volného času, které existují u každého člověka a vzájemně se překrývají. 1. *odpočinek* (délassement) - zotavení, reprodukce pracovní síly, tzn. odstranění únavy, fyzických a nervových poruch; 2. *rozptýlení* (divertissement) - zábava, kompenzace, únik z monotónnosti práce; 3. *rozvoj osobnosti* (développement) - fyzický, kulturní, sociální.⁴⁹

Denní režim by měl být rozdělen cca na tři stejné časové úseky: 8 hodin práce + 8 hodin spánek + 8 hodin volný čas.⁵⁰ Toto model ideálního rozložení dne, kdy je harmonicky vymezen čas, který může člověk věnovat sám sobě a činnosti, kterou se chce zabývat. Není již ale uvedeno, že právě část volnému času zahrnuje aktivity, které člověk vykonávat musí, ale nejsou pro něj formou odpočinku, zábavy. Tímto myslím například činnosti spojené s udržováním domácnosti, osobní hygienu, čas strávený dojížděním, příprava do školy apod. Z pomyslného koláče volného času je tak ukrojena nemalá část.

Způsoby, jakými člověk tráví svůj volný čas, mohou podléhat řadě faktorů: osobnostním vlastnostem, kulturnímu zázemí, socioekonomickým a geografickým možnostem, zálibám, náboženství, dostupnosti, nabídkách, politickému i historickému pozadí, zdravotnímu stavu, vykonávané práci, společenském postavení apod. Vliv má

⁴⁷ *Odpočinek – volný čas – rekreace a rekreologie*. [on-line]. Výukový materiál [nevydáno, nedatováno]. [cit. 2010-04-02]. Dostupné na [www](http://www.fsps.muni.cz/~kse/vyuka/vyuka_dokumenty/rekreologie/rekre_002_odpocinek.pdf):

<http://www.fsps.muni.cz/~kse/vyuka/vyuka_dokumenty/rekreologie/rekre_002_odpocinek.pdf>, s. 5.

⁴⁸ PRŮCHA, J. a kol., *Pedagogický slovník*, Praha: Portál, 1995, s. 255.

⁴⁹ Srov. *Odpočinek – volný čas – rekreace a rekreologie*. [on-line]. Výukový materiál [nevydáno, nedatováno]. [cit. 2010-04-02]. Dostupné na [www](http://www.fsps.muni.cz/~kse/vyuka/vyuka_dokumenty/rekreologie/rekre_002_odpocinek.pdf):

<http://www.fsps.muni.cz/~kse/vyuka/vyuka_dokumenty/rekreologie/rekre_002_odpocinek.pdf>, s. 5.

⁵⁰ Tamtéž, s. 1.

také prostředí, ve kterém člověk žije. Jinými slovy řečeno rozdílně budou svůj čas trávit politik a student, stejně jako ho bude jinak využívat člověk z malého městečka, z africké vesnice či ze světové metropole. Využití volného času je tedy závislé na biologických podmínkách, kulturních zvyklostech, geografických a socioekonomických podmínkách, stupni rozvoje společnosti, vzdělanosti, výchově a také osobnostních charakteristikám jedince.

Jak již bylo řečeno, volný čas je vyplněn aktivitami různého druhu, které by se souhrnně daly označit jako činnosti ve volném čase. Tyto bychom mohly rozlišit na činnosti spojené s učebním či prací – volný čas je využíván k práci na zahradě, studiu jazyků, hudbě aj.; na činnosti zábavní, rekreační a činnosti zájmové. Ty se týkají vždy určité konkrétní oblasti - kulturní, technické, sportovní, ve vztahu k přírodě apod. a realizují se dlouhodobě a se silnou motivací. Jsou zdrojem uspokojování potřeb nejrůznějších jedince včetně důležité seberealizace. Mají tedy nemalý vliv na výchovu a formování osobnosti.

Volný čas nabízí mnoho možností a příležitostí, zároveň však nese také rizika, to znamená, že může být využíván jak pozitivně, tak negativně. Na problematiku volného času můžeme nahlížet z různých pohledů. Z *ekonomického hlediska* je důležité, kolik prostředků je investováno do zařízení pro volný čas, a také zda a jakým způsobem se aspoň část nákladů vrátí; z *hlediska sociologického a sociálně psychologického* je zapotřebí sledovat, jak činnosti ve volném čase přispívají k utváření mezilidských vztahů, zda pomáhají tyto vztahy kultivovat; z *politického hlediska* se zvažuje, jak a do jaké míry bude stát svými orgány zasahovat do volného času obyvatelstva, jaká bude školská politika, zda v rámci školské systému bude věnována patřičná pozornost i zařízením pro ovlivňování volného čas; *zdravotně-hygienický pohled* sleduje, jak lze podporovat zdravý tělesný i duševní vývoj člověka; *pedagogická a psychologická hlediska* berou v úvahu věkové a individuální zvláštnosti a jejich respektování ve volném čase.⁵¹

Volný čas dětí poskytuje nejen odpočinek, zábavu a kompenzaci jednostranných učebních činností, ale také příležitost k poznání různých druhů činností a oblastí života společnosti, formuje sociální návyky, různé dovednosti a schopnosti, zájmy, vědomosti, dítě se učí vhodným způsobem využívat volného času k upevnění tělesného i duševního

⁵¹ Srov. PÁVKOVÁ, J., a kol., *Pedagogika volného času*, 3. vyd. Praha: Portál, 2002, s. 15-18.

zdraví, podporuje socializaci, vede k mnohostrannému, vnitřně bohatému životu a rozvinutí osobnosti vlastní i osob svého nejbližšího prostředí.

3.2 Problematika volného času

Jakým způsobem tráví člověk svůj volný čas, není jen záležitostí jeho vůle či individuálního výběru, ale existuje zde mnoho faktorů, které využívání volného času ovlivňují. Může se jednat o situaci v rodině, materiální možnosti, rodiče a jejich vztah k trávení volného času nebo dostupnost zařízení pro volný čas.

V podstatě lze rozdělit tři oblasti volného času: *rozsah, obsah a struktury* volného času. Rozsah volného času je dán například povinnostmi, které jsou na jedince kladeny, jeho věkem, schopnostmi apod. Hodnotu volný čas získává skrze vyhovující náplň - neměl by být hluchým časem, zahálkou nebo nudou. Strukturou volného času je myšlen určitý režim, ve kterém se střídá povinnost s odpočinkem a zábavou. Každý druh činnosti má tedy svou ideální časovou délku, která zachovává jeho relaxační charakter, aby nemusel být prováděn s volným úsilím.⁵²

Dítě se s volným časem a požadavkem jeho využití setkává poprvé až po nástupu do školy. Nastávají mu povinnosti, které musí plnit a sekundárním produktem je osobní volno, poté, co tyto nároky splní. Volný čas žáka na 1. stupni ZŠ bývá dosti rozsáhlý, ale jeho organizace a náplň bývá ještě většinou zajišťována dospělými, protože děti se nedovedou orientovat ve všech oblastech zájmových činností, potřebují vedení. To by mělo být nenásilné, nabízené činnosti pestré a přitažlivé, s dobrovolnou účastí. Na mladého člověka mají vliv především rodina, škola a okruh přátel. Nemalou měrou se na jeho formování podílejí i společenské organizace a instituce, hromadné sdělovací prostředky aj. Prostředí, ve kterém tráví děti volný čas, je různorodé. Je to domov, škola, zájmové kroužky. Mnoho dětí ale tráví své volné chvíle venku, na ulici, často bez dohledu i bez zájmu dospělých. Tím je ohrožena výchova i bezpečnost dětí.

Jak a kde děti tráví volný čas, by mělo být hlavním zájmem rodičů. Dítě potřebuje poskytnout podmínky, příležitost k rozmanitým činnostem a realizaci zájmových aktivit, pokud nejsou rodiče sami schopni toto zajistit, existuje řada zařízení a institucí věnující se organizaci volného času dětí a mládeže. Je prokázáno, že právě

⁵² Srov. SPOUSTA, V., *Teoretické základy výchovy ve volném čase*, Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 33.

kvalitní výchova dětí ve volném čase má výrazný preventivní charakter. Zkušenosti dále potvrzují, že prevence je účinnější než následná náprava chyb a převýchova.

Volný čas dětí a mládeže a jeho naplňování pozitivními aktivitami hraje významnou roli při utváření osobnosti mladého člověka a při jeho pozitivní socializaci. Důsledkem snížení kvality společenské péče o volný čas mladé generace je v mnoha případech i nárůst negativních společenských jevů jako kriminalita mladistvých, záškoláctví, šikana, užívání návykových látek, alkoholismus, patologické hráčství či jiné formy závislosti.

Prevence sociálně patologických jevů se zaměřuje na tři základní linie. V oblasti primární prevence jsou to aktivity, které nabízejí alternativní trávení volného času (sportovní, zájmové, kulturně společenské), v oblasti sekundární sociální prevence pak podporovat resocializační a rekvalifikační projekty, nízkoprahová zařízení poskytující poradenskou a terapeutickou péči, terénní práce, linky důvěry atd. Nedílnou součástí je vzdělávání v oblasti sociálně právní a etické, organizované školou či nestátními institucemi.

3.3 Vliv rodiny

Rodina je první sociální skupinou, která na dítě působí. Zde získává prvotní zkušenosti z aktivit volného času neboť rodina jako inspirátor, podporovatel i realizátor volnočasových činností, učí dítě přistupovat k volnému času tvůrčím způsobem a vytvářet postoje, které bude ochotno a schopno uplatňovat i v budoucnu. Děti neumějí samy od sebe efektivně strávit své volno, ještě nemají dostatek zkušeností, a proto potřebují citlivé vedení, dívají na své rodiče a přejímají od nich jejich chování, přístup rodiny k volnočasovým aktivitám proto hraje důležitou roli.

Pomocí pozorování a napodobování vzorců a aktivní účasti na zájmových činnostech rodiny získají děti pozitivní přístup k využívání volného času (domácí oslavy, společenské hry, návštěvy kulturních zařízení, výlety, pobyty v přírodě, dovolené atd.), ale také může být negativní (dítě napodobuje nicnedělání, nudu, konzumní způsob života či vysloveně protisociální aktivity). Rodiče jsou také těmi, kdo by měli vyzorovat a podporovat potřeby, zájmy a nadání dítěte, pokud se na takové činnosti samo přihlásí nebo je k účasti sami vybídnout.

Rodiče by tedy měli mít přehled o tom, co jejich děti ve volném čase dělají, měli by dohlédnout na organizaci a náplň jejich volného času. Zároveň je nutno podotknout, že zájmová činnost by měla odpovídat schopnostem a povaze dítěte. Není výjimkou, že ambiciózní rodiče svému dítěti zajistí tolik aktivit, aby mu vyplnili volný čas, z něhož se pak stanou náročné povinnosti, které nejen že výrazně omezují volný čas dítěte, ale také vedou k jeho psychické i fyzické zatíženosti.

Rodina je tedy primárním prostředím, které dítě učí, jak zacházet s osobním volným časem. Toto platí i u rodiny romské. Charakteristickým prvkem je vícegenerační soužití, tzv. „romská velkorodina“⁵³, kdy se na výchově dětí podílejí všichni členové, nejvíce však ženy. Nejstarší dívky pomáhají matce s péčí o domácnost a starají se o mladší sourozence. Pozornost rodiny se obrací na nejmladší dítě v rodině, proto jsou již od malička vedeny k samostatnosti, jsou brány za rovnocenné partnery, mající svůj názor, který mohou prezentovat, podílí se na rozhodování, hledání či řešení problémů rodičů v jakékoliv situaci. Hlavní požadavek je, aby bylo dítě šťastné, což ale zapříčiňuje často nekritický přístup k dítěti, kdy dítě může téměř všechno.

Jak již bylo zmíněno, tradiční romská výchova směřuje jedince k samostatnosti. Rodiče se cíleně svým dětem nevěnují, děti nenavštěvují žádné kroužky či zájmové činnosti a volný čas děti tráví ve společnosti svých vrstevníků na ulici podle toho, co se udá. Romské děti mají více volného času, než dítě z majoritní společnosti, jeho hodnotu si však neuvědomují, neboť po té, co přijdou ze školy domů, již nemají žádné povinnosti. Volný čas romských dětí nemá vyplněn žádnou aktivitou či cílenou činností, což v důsledku vést k zvýšené náchylnosti k sociálně patologickým a rizikovým vlivům.

3.4 Vnější sociální vlivy

Na člověka a růst jeho osobnosti působí nejen rodina, ale i širší sociální prostředí, které ho zprostředkovaně ovlivňuje. V následující části popíšu dle mého názoru hlavní činitele, kteří se podílí na vyplnění volného času dítěte. Jsou jimi školní prostředí, média a vrstevnické skupiny.

⁵³ ŘÍČAN, P., *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 46.

3.4.1 Škola

Škola má a vždy měla vzdělávací funkci - učí děti psát, číst a počítat. S tou je přímo spojena i funkce výchovná, a i když s pokrokem nejrůznějších technologií přibývají stále nové předměty, jako jsou např. informační technologie, cizí jazyky, komunikace aj., platnost výchovných paradigmat nezaniká. Na děti jsou dnes kladeny stále vyšší nároky, proto by škola měla být místem motivující žáky, dávající možnost pocítit úspěch, kladoucí důraz na individuální, i kooperující práci, na sociální i verbální učení, poskytující adekvátní pomoc, využívající výchovné účinky her, podporující integrační styl výchovy, aplikující psychologické poznatky do pedagogické praxe, institucí s jasně definovanými cíly a průhledným hodnocením, ve které se chyba stává přirozenou součástí výuky.

Většina škol nabízí možnost aktivního trávení volného času formou nepovinných předmětů (např. doučování jazyků, příprava z českého jazyka či matematiky na přijímací zkoušky na gymnázium), kroužků (např. hudební, dramatický, keramika) apod. a některé školy dávají možnost v době mimo vyučování využít jejich hřiště a tělocvičny (sportovně zaměřené kroužky). Při většině škol také fungují školní družiny a školní kluby, o kterých se zmíním v další kapitole. Škola nabízí dítěti možnost seberealizace, rozvoje přirozeného talentu, a naopak pomoc v oblasti, kde má žák nedostatky.

Nelze ale opomenout fakt, že škola je také místem, se lze setkat se šikanou, drogami a jinými návykovými látkami, xenofobií, rasismem a dalšími sociálně patologickými jevy. Pokud se dítě setká ve škole s problémem, který neumí či vzhledem ke svému stáří či intelektu není schopno vyřešit, zvláště přidá-li se k tomu neschopnost efektivní účelné komunikace a nedostatek umění vstřícného naslouchání ze strany dospělých (tedy rodičů a pedagogů), může to mít dlouhodobé negativní následky. Ty se mohou projevit problémovým chováním, neochotou spolupráce, podváděním, lhaním, záškoláctvím a s tím spojeným touláním, provokacemi učitele, až po agresivní poruchy chování jako je krádež, šikana, vandalismus či agresivitu.

3.4.2 Média

Masmédia neboli masová média jsou prostředky masové informace. Mezi nejrozšířenější masová média patří periodický tisk, rozhlas, televize a internet. V posledních desetiletích došlo k rozmachu nových informačních a komunikačních technologií, a následně jejich širokého uplatnění ve volném čase u dětí a mladých lidí. Běžnému využívání napomáhá také to, že se dají snadno přenášet, a tím mohou doprovázet člověka po celý den na každém jeho kroku (např. mobilní telefony spolu se zabudovaným fotoaparát, osobní počítače umožňující využití internetu apod.).

Pro značnou část populace je však příznačný sklon spíše k pasivnějšímu trávení volného času. Pasivní komunikace zábavy působí nepříznivě na hodnotovou orientaci dětí. Ty si mohou zvyknout na to, že nejenom zábava, ale i ostatní činnosti přicházejí samy, jsou něco samozřejmého. Veřejnoprávní i komerční média nabízejí řadu produktů, které jsou přímo zaměřeny na různé skupiny dětí a mládeže (např. dětské časopisy a knihy, televizní a rozhlasové pořady, hudební nahrávky, počítačové hry atd.).

Televize se může stát nebezpečnou nástrahou pro mladou generaci. Na jedné straně je užitečná jako zdroj informací, který nám dokáže ukázat, co se děje nebo dělo na vzdálených místech planety. Na opačné straně vystavuje děti každodenní konfrontaci s násilím, zprostředkovává život jiných, místo života vlastního, reálného a tím vytrhává dítě z aktivního života a směřuje ho k pasivitě, obírání o vlastní kreativitu, fantazii, ničí pravou hodnotnou komunikaci mezi lidmi.

Počítač a internet se také staly součástí života dětí. Využívají již děti předškolního věku. Je nesporné, že internet přinesl člověku snadnou a zrychlenou dostupnost informací, elektronické poštovní spojení, telefonické spojení, zprávy, podklady do školy, pobavení s kamarády, apod., avšak problémy, které sebou přináší, jsou však podobné jako u sledování televize. Čas strávený před monitory počítačů začíná zaplňovat velkou část volného dne dětí a mladých lidí. Ačkoliv je počítač velkým pomocníkem při získávání nových vědomostí, děti a mládež ho velmi často využívají ke hrám nebo internetové komunikaci. Dostávají se tak do anonymity, ztrácejí potřebu komunikovat nezprostředkovaně s ostatními dětmi, a tím se vzdalují reálnému životu (současné děti přicházející k zápisu do prvních tříd mívají často závažné problémy s výslovností a nedostatečnou slovní zásobou). I když zatím není prokázána patologická závislost na počítači a internetu, až do patologie by mohlo sklouznout žití

v jiném světě, s jinou identitou, což virtuální prostor nabízí. Internet dává možnost anonymity, hraní různých rolí, stylizace do někoho jiného, zviditelnění se, předávání zkušeností, rad, návodů, poukázání na určitý problém, možnost vyjádřit se svobodně, bez cenzury a bez zábran, s možností dopouštět se chyb a nenesení zodpovědnosti za své jednání, což není v běžném životě tolerováno.

Protože tržby z reklamy slouží všeobecně jako zdroj příjmu všech médií, není možno **reklamu** vynechat. Prostor využívá zadavatel k propagaci svého výrobku, služby, společnosti, obchodní značky či k šíření nejrůznějších informací. Reklama se může projevit i negativně. Vždyť kdo ještě v obchodě nenarazil na plačící dítě, kterému matka odmítá koupit panenku či sladkost, kterou vidělo v televizní reklamě? Reklama působí na lidské vnímání, skrytě se snaží podněcovat k vytváření si pozitivního úsudku o produktu, nízkou kvalitou provedení (se kterou se nezdá lze setkat) může však ve výsledku působit zcela opačně.

Velké nebezpečí, které je hlavně zmiňované v souvislosti s nejrůznějšími médii, je jejich schopnost ovlivnit spoustu lidí najednou. I ta nejnezávislejší osobnost může podlehnout - když se zasměje televizní estrádě s ostatními, koupí si stejné oblečení jako půlka spolužáků, kupuje si žvýkačky propagované na billboardech.⁵⁴ Pokud navíc u některé informace, a nezáleží na tom, zda se jedná o reklamu či zpravodajství, dojde ke zkráslení nebo k upravení, může to zapříčinit mnohé problémy.

Média jsou všudypřítomná, ovlivňují značnou měrou naše myšlení v dětství i v dospělosti. Z obrazovek na nás září mediální hvězdy, herci, zpěváci, sportovci, kteří mají díky médiím možnost ovlivňovat masy lidí všech generací. Jsou krásní a bohatí. Jejich životní styl se často stává vzorem a kritériem úspěchu a štěstí jsou peníze. Zprostředkovávají životní styl a hodnoty, které jsou zaměřeny na konzumní způsob života, kdy je důležité něco mít, vlastnit. Ostatní hodnoty se často v takovém životním stylu ztrácí nebo posunují na vzdálenější místo, často někde v nedohlednu.

I přes všechny tyto „nástrahy“ nových technologií, jsou elektronická média významnou oblastí informačního a komunikačního procesu a mají mnoho pozitivních dopadů. A záleží na rodičích a pedagogických pracovnících, jakým způsobem budou média před dětmi prezentovat.

⁵⁴ Srov. SMOLÍKOVÁ, K., *Ovladač je můj aneb Jak na média.*, Prah: Albatros, 2006, s. 9.

3.4.3 Vrstevnické skupiny

V době dospívání jsou vrstevnické skupiny důležité místo v životě jedince (skupina kamarádů, sportovní kroužek apod.). Charakterizuje je věková i názorová blízkost členů, a silný pocit příslušnosti ke skupině, kde je identifikace ke skupině vyjadřovaná zájmem my. Příslušnost k vrstevnické skupině představuje důležité momenty v socializaci, v přípravě pro život, ve formování osobnosti. Jedinec se učí ve skupině přihlížet k potřebám druhých, jednat s lidmi různých povah, řešit konflikty. Skupina kamarádů má podstatný vliv na vývoj zralé osobnosti: pomáhá osamostatnit se z dětské závislosti na rodině a na autoritě rodičů. Poskytuje porozumění, je pro členy referenční skupinou. Frustrací pro děti a mladé lidi je, pokud by do skupiny nebyli přijati nebo byli vyloučeni.

Vrstevnické skupiny vznikají spontánně a mají neformální charakter. Lze je dělit podle obecných kritérií, platných pro sociální skupiny. Mohou se členit podle pohlaví, věku, velikosti, struktury, sociálního statutu, náboženské orientace apod. Můžeme je také dělit podle cílů, které si vytvářejí, od těch, jejichž cíle jsou jednoznačně pozitivní až po ty, jejichž cíle jsou asociální nebo dokonce antisociální (drogová komunita aj. Dochází zde k selhávání sociálních interakcí a k porušování daných společenských norem. Typickými sociálně patologickými jevy jsou krádeže, agresivní chování, záškoláctví, užívání návykových látek apod. Pro mládež, trávící svůj volný čas pasivním způsobem, suplují násilí, kriminalita a návykové látky dobrodružství a adrenalin.

4 VOLNOČASOVÁ ZAŘÍZENÍ

Zařízení zabývající se volným časem mají významnou úlohu v oblasti života a výchovy. Svým zaměřením podporují rozvoj dítěte v různých oblastech. Výchovně-vzdělávací aspekt klade důraz na formování žádoucích postojů a morálních vlastností, děti získávají nové vědomosti, dovednosti a návyky a příležitost k seberealizaci a přiměřenému sebehodnocení. Sociální funkce se podílejí na utváření bohatých a žádoucích sociálních vztahů. Pomáhají vyrovnávat nestejně materiální a psychologické podmínky v rodinách, pomáhá dětem z méně podnětného prostředí. Ze zdravotního hlediska má neopomenutelný význam střídání rozmanitých činností - duševních a tělesných činností, práce a odpočinku, činností organizovaných a spontánních. Zvláště velký význam mají tělovýchovné a sportovní činnosti, které kompenzují dobu strávenou ve škole při vyučování.⁵⁵ Kromě primárního výchovného působení mají tyto instituce důležitou preventivní funkci. Pozitivně působí na mladé lidi, čímž se snaží snižovat a postupně odstraňovat důsledky negativních vlivů, které na jejich výchovu působí. Na prevenci se musí účastnit i učitelé, vychovatelé, zařízení pro výchovu mimo vyučování, jednotlivci i celá společnost. Volnočasová zařízení by měla reagovat na aktuální požadavky společnosti, dětí a mladých lidí. Měly by rozvíjet osobnost účastníků a preventivně působit proti patologickým projevům v chování mladistvých.

4.1 Některá zařízení zabývající se volným časem dětí a mládeže

V současné době najdeme velký počet zařízení věnující se kvalitnímu vyplnění volného času dětí a mládeže. Právní forma subjektů je různorodá. Vedle zájmové činnosti pravidelné, realizované v zájmových organizacích, jsou zde další, volněji pojaté aktivity sloužící k realizaci zájmů a uspokojování potřeb mladé generace. Jedná se především o akce příležitostného charakteru či o spontánní aktivity. To je do jisté míry

⁵⁵ Srov. PÁVKOVÁ, J., a kol., *Pedagogika volného času*, s. 42.

dáno i celospolečenským trendem odklonu od organizované činnosti a koresponduje tak s volnějším pojetím životního stylu společnosti a představami zejména starších dětí.

Školní družiny (pro děti mladšího školního věku) a **školní kluby** (pro žáky vyšších ročníků) jsou specifická zařízení poskytující výchovy mimo vyučování a péči o děti zaměstnaných rodičů v průběhu školního roku a podle potřeby i o prázdninách. Realizují výchovně vzdělávací činnost mimo vyučování zejména formou odpočinkových, rekreačních a zájmových činností (pracovně-technická, přírodovědná, estetická, sportovní aj.), umožňují přípravu na vyučování, poskytují společenské prostředí, jež působí i na meziosobní vztahy.

Základní umělecké školy nabízí uplatnění v oblasti hudební, hudebně-pohybové, výtvarné nebo literárně-dramatické oblasti. Jejich úkolem je rozšiřovat dovednosti a schopnosti účastníků.

Střediska pro volný čas dětí a mládeže nabízí zájmovou činnost pravidelnou, příležitostnou, aktivity pro talentovanou mládež, letní tábory aj. Jsou určeny pro děti, mládež i dospělé. Spadají sem *domy dětí a mládeže* - jedni z nejvýznamnějších organizátorů účelného využívání volného času dětí a mládeže a nabízejí širokou škálu aktivit ve sféře výchovně vzdělávací, relaxační, poznávací a vyhledávání talentů a jejich podpoře, a *stanice zájmových činností* – jsou zaměřeny na konkrétní zájmové oblasti či oboru.

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (dále jen NZDM) a **nízkoprahové kluby** zřizované nevládními organizacemi, poskytují služby převážně sociálně ohroženým skupinám dětí a mládeže, vyznačujících se specifickým životním stylem a konfrontací s obvyklými společenskými stereotypy. Tato zařízení jsou romskými dětmi hojně využívána díky jejich dostupnosti (nachází se v lokalitě), všestrannosti a bezplatnosti. Kromě aktivní výplně volného času (sportovní činnost, kulturní a umělecké aktivity) nabízejí vzdělávací činnost - doučování, všeobecně poznávací aktivity (exkurze, výlety), poradenství, konzultace pro rodiče v oblasti sociální, právní, psychologické, poskytují pomoc při zvládání nepříznivých životních událostí, poskytují prevenci v různých oblastech (drogy, sexualita apod.), učí děti přijímat důsledků rizikového chování, snaží se o minimalizaci důsledků sociálního vyloučení apod.

NZDM mají z hlediska práce s volným časem romských dětí významnou pozici. Nezřídka jsou to jediná mimoškolní zařízení, které dítě navštěvuje, čímž se zařízení velkou měrou podílí na jeho výchově – podporuje vzdělávání, učí ho sociálním návykům a umožňuje mu tak snadnější integraci. I když je úloha sociální práce v této

oblasti nezastupitelná a dostává stále více do povědomí veřejnosti, financování stále závisí na získání dotací a grantů, jejichž poskytnutí je vždy nejisté. Kvůli tomu však nedochází k plánování jakéhokoliv budoucího rozvoje zařízení.

Kromě vyjmenovaných typů sdružení se na ovlivňování volného času dětí a mládeže podílejí další zařízení a instituce. Jsou to např. jazykové školy, sportovní kluby, sdružení dětí a mládeže (Junák, Pionýr), folklórní a umělecké soubory, ekologická sdružení (Duha, Hnutí Brontosaurus), církevní a náboženské organizace (salesiánská střediska, YMCA), kulturní zařízení, zařízení ústavní výchovy (dětské domovy, zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy) aj.

4.2 Navštívená zařízení zabývající se volnočasovými aktivitami pro děti v ČR, Srbsku a Makedonii

V této části bych se ráda zaměřila na popis konkrétních volnočasových zařízení, jejichž činnost jsem měla možnost poznat (a částečně se na ní podílet) během mého studia, jakožto součásti mé domácí a zahraniční praxe. Jsou to zařízení věnující se práci s dětmi ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí a děti z rodin sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených, přičemž převážná část těchto dětí je romského původu.

Níže popsaná zařízení uvádím také z toho důvodu, že jsem se během praxe v nich začala více zajímat o vliv těchto zařízení na vzdělávání dětí - zda jsou přínosem pro rozvoj dítěte, zda se svou činností podílejí na úspěšnosti dítěte, zda působí výchovně také na rodiče dětí apod. Staly se tak prvním podnětem pro tuto bakalářskou práci a sloužily také jako inspirace pro výběr vzorku volnočasových zařízení, která jsem zařadila do výzkumného šetření.

4.2.1 Romské komunitní centrum Lačo Jilo – Dobré srdce

Oblastní Charita Přerov je zřizovatelem romského komunitního centra Lačo Jilo – Dobré srdce pro děti a mládež ve věku 6 –15 let. Dochází sem převážně romské děti z lokality Kojetínská, ve které se centrum nachází. Centrum poskytuje zázemí, pomoc a podporu sociálně znevýhodněným dětem s cílem nabídnout smysluplné využití

volného času. Pro děti jsou zde přichystány hračky, omalovánky puzzle, deskové a společenské hry, pracovníci chystají sportovní soutěže, vědomostní kvízy, výtvarné a rukodělné činnosti, aj. Centrum nabízí doučování a přípravu na vyučování, je zde možnost využití počítače a připojení k internetu. Dále organizuje společenské a kulturní akce - výlety, návštěva kin a muzeí, poznávací vycházky po okolí (děti většinou znají jen okolí domova a školy a neumějí se ve městě orientovat), poskytuje poradenství, podporuje spolupráci rodiny školy.⁵⁶ Děti se zde učí hygienickým návykům (např. umývání rukou po použití WC), sociálním dovednostem (zdravení, děkování, jak se chovat ke starším lidem apod.), režimu a pravidelnosti, práci v kolektivu i samostatnosti (s přihlédnutím na vzdělávání např. samostatné vypracování domácích úkolů). Pracovníci vedou s dětmi individuální pohovory, ve kterých zjišťují jejich potřeby a zájmy, motivují je, v případě potřeby poskytují informace, dělají preventivní a osvětovou činnost. Do centra může přijít jakékoliv dítě, podmínkou je ale jeho účast ten den ve škole. Tímto opatřením centrum podporuje školní docházku – motivuje k ní děti i rodiče.

4.2.2 Komunitní centrum Armády Spásy

Armáda spásy je mezinárodní křesťanské organizace s polovojenskou strukturou. Komunitní centrum Armády Spásy je určeno pro děti a mládež od 6 do 18 let, které začaly plnit povinnou školní docházku a jsou ohroženy nepříznivou sociální situací či kriminálním chováním svého okolí. V Přerově jsou v současné době zřízena komunitní centra dvě, každé v jedné ze sociálně vyloučených lokalit. V centrech je kladen důraz na osobní přístup, pracovníci se dětem věnují a snaží se jim pomoci s přípravou do školy v těch oblastech, kde děti nejvíce potřebují; centrum podporuje dokončení základního školního vzdělání s využitím jejich přirozeného prostředí, působí preventivně na omezení kriminality a společensky nepřijatelných jevů.⁵⁷ Po přípravě do školy jsou zde návazné volnočasové aktivity - zájmové kroužky (dramatická výchova, vaření, sportovní aktivity, hry a soutěže, výtvarná činnost, tanec apod.), kde děti rozvíjejí své nadání, poznávají nové věci a dostávají komplexní pomoc pro jejich osobní

⁵⁶ Srov. Oblastní charita Přerov. *Romské komunitní centrum Lačo jilo - Dobré srdce* [online]. Zveřejněno 2008. Přerov: Oblastní charita Přerov, 2008 [cit. 2010-04-05]. Dostupné na WWW: <<http://www.prerov.caritas.cz/romske-komunitni-centrum-laco-jilo-dobre-srdce>>

⁵⁷ Srov. Armáda spásy Přerov. *Kdo jsme* [online]. Zveřejněno 2006. Přerov: Armáda spásy Přerov, 2006 [cit. 2010-04-008]. Dostupné na WWW: <<http://www.armadaspasy.cz/prerov/kdojsme.php>>

růst. Také zde je vymezen čas pro individuální rozhovory, sloužící pracovníkům k získání lepšího vhledu do situace dítěte, tak aby konkrétní pomoc vycházela z přímých potřeb dítěte a dokázala na ně reagovat.

4.2.3 Caritas Aleksinac

Caritas Serbia and Montenegro je řídicí organizací všech Caritas v Srbsku a Černé Hoře. Jejím posláním je vytváření nových projektů, podle aktuálního vývoje potřeb sociální práce, udržování chodu stávajících projektů, funkce koordinátora mezi oblastními Caritas, spolupráce s Caritas Internationalis a jinými (zahraničními) Caritas, získávání financí, donátorů, grantů apod.

Dle českého názvosloví je Caritas Aleksinac oblastí charitou. Svou činnost zahájila v roce 2003 a v současné době má asi 3000 klientů. Ač se jedná o katolickou organizaci, poskytuje své služby všem potřebným lidem bez ohledu na národnost, náboženské vyznání, vzdělání či společenské postavení (v Aleksinaci je asi 1% katolíků). Za dobu svého působení, získala Caritas Aleksinac dobré jméno a postavení, spolupracuje s jinými organizacemi ve městě. Poskytované služby jsou plně využívány (do některých projektů musí klienty odmítat kvůli plným stavům).

Jedním z programů na vzniklých na podporu rozvoje vzdělávání romských dětí v Aleksinaci je Doučování dětí (Donatna nastava za decu). Projekt běží od roku 2005 a je určen školou povinným dětem ze sociálně vyloučených oblastí a dětem ohroženým sociálním vyloučením. Doučování probíhá 3x týdně v odpoledních hodinách v budově Caritas. Dochází sem 10-15 dětí ve věku od 6 do 14 let. Cílem projektu je poskytnutí kvalifikované odborné pomoci dětem při vzdělávání, motivace k plnění školních povinností, motivace k dalšímu vzdělávání a vzdělávání nad rámec školních povinností. Caritas tedy poskytuje prostory, kam děti mohou docházet, a zaměstnává pedagoga, který se jim věnuje. Děti na doučování přicházejí většinou rovnou ze školy. Nejprve se věnují psaní úkolů. Často mají problémy s jazykem, neznají obsahový význam slov, mají potíže s pochopením čteného textu, neumí správně držet tužku apod. Pedagog jim pomáhá s pochopením zadání, upozorňuje na případné chyby, kontroluje, zda dítě splní řádně všechny úkoly. Součástí programu je také část relaxační a zábavná, i když i zde se děti vzdělávají. Vzhledem k tomu, že jde o děti ze sociálně znevýhodněného prostředí, mají nižší inteligenční a sociální vyspělost než děti majoritní společnosti. Snahou

učitele je tyto nedostatky najít a zmírnit. Děti hodně malují (uvolnění zápěstí vede k zlepšení úchopu), učí se srbské tradiční písně a básničky, využívají prostoru kolem budovy ke sportovním aktivitám, chodí na výlety do okolí, kde se učí poznávat přírodu a město, ve které žijí. Tato služba je bezplatná a poskytuje dětem také jídlo formou svačiny.⁵⁸

4.2.4 Caritas Macedonia

Caritas Macedonia podporuje různé kategorie zranitelných osob, jako jsou uprchlíci, vysídlené osoby a chudí, poskytuje jídlo, ošacení a lékařskou pomoc, ale také pomáhá lidem zajistit oficiální dokumenty. Organizace provozuje domů-stavby a opravy-projektů, které zajistí, že migrující rodiny mají přijatelné ubytování, a projekt pro péči o starší občany a osoby, bez podpory rodiny.⁵⁹

Vzdělávací projekt pro romské děti navštěvující základní školu je učí znalosti makedonský jazyk, který je podmínkou pro vstup primárního vzdělávání. Centrum pro děti se nachází v romském ghettu a je otevřeno denně od 10 do 14 hodin. Během této doby se tu prostrídají dvě skupiny dětí, neboť v Makedonii funguje odpolední a dopolední výuka. Pracují zde dva pedagogové a jeden sociální pracovník. Děti, které sem během dne přicházejí, mají možnost si zde vypracovat domácí úkoly, učitel jim pomůže, pokud něčemu nerozumí nebo nevědí jak úkol řešit. Místní děti mluví převážně romsky, zvláště pokud se baví mezi sebou, s rodiči, v komunitě. Komunikační úroveň makedonštiny je vcelku dostačující, i když mívají problém s porozuměním nefrekventovaných slov, ale značně zaostávají v písemném projevu. Vedle jazyku se zde doučuje také matematika a angličtina. Centrum mimo to poskytuje rozmanitou nabídku volnočasových aktivit a vytváří činnosti podněcující rozvoj dítěte v rovině inteligenční i dovedností. K dispozici jsou stolní hry, omalovánky, děti vyrábějí z papíru apod. Vedle toho jsou pořádány také výlety a exkurze mimo ghetto, což nezdíka bývá jediný kontakt dítěte s jiným prostředím. Dětem chybí sociální návyky a zkušenost - neumí jezdit autobusem, neví, jak se mají chovat např. v muzeu, v zoo (vidí poprvé některá zvířata) – vykřikují, pobíhají, snaží se na sebe upoutat pozornost dospělých,

⁵⁸ Osobní poznámky z praxe v Caritas Aleksinac v době od 22. 3. do 11. 4. 2009.

⁵⁹ Srov. Caritas. *Caritas Macedonia* [online]. Datum zveřejnění a místo neuvedeno [cit. 2010-04-02]. Dostupné na WWW: <<http://www.caritas.org/worldmap/europe/macedonia.html>>

dělá jim problém udržet pozornost při dlouhodobější organizované činnosti. Pracovníci se tedy snaží zprostředkovat dětem co nejvíce podnětů a zážitků k plnému rozvoji.

5 VÝZKUM

Tato část mé absolventské práce je věnována empirickému šetření, jehož cílem bylo zjistit, zda volnočasová zařízení ovlivňují úspěšnost romských dětí během základního vzdělávání. Seznámím s vybranou metodikou a technikou sběru dat, popíšu vybraný vzorek respondentů a zjištěné skutečnosti.

5.1 Metoda získávání dat

Vzhledem k tématu a k tomu, že informace z dotazníků by mi nemusely přinést validní výsledky, rozhodla jsem se pro kvalitativní výzkum. Ten je v sociálních vědách označován jako výzkum, který se zaměřuje na respondentovu interpretaci a chápání zjišťovaného jevu. Podle jiných kritérií může být jako kvalitativní výzkum označován takový výzkum, který nevychází ze statistických metod a technik, ale používá relativně málo standardizované metody získávání dat, např. přepisy terénních poznámek z pozorování a rozhovorů, audio a videozáznamy, deníky, osobní komentáře, poznámky, úřední dokumenty apod.⁶⁰ Zaměřuje se více na prostředí a situace, příběh, chování, vzájemné vztahy či život lidí.

Do výzkumu se nevstupuje s předem vypracovanou hypotézou, jejíž pravdivost by se ověřovala (jak je tomu u kvantitativního výzkumu). Kvalitativní šetření je spíše zaměřeno nějakým obecným problémem nebo otázkou, jejíž definování se může měnit s prohlubujícími se znalostmi problematiky výzkumníka. „Účelem kvalitativní analýzy není přinést představu o rozložení jevu v populaci, nýbrž přesvědčivou evidenci o tom, že daný jev existuje a je určitým způsobem strukturován.“⁶¹

Rozhodla jsem se pro metodu polostrukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami. (Okruhy otázek pro jednotlivé rozhovory jsou součástí příloh.) Tato metoda se mi zdá nejvhodnější, protože je zde schéma, které specifikuje určitý okruh otázek, a které se bude výzkumník dotazovat. Zároveň ale ponechává prostor pro případné

⁶⁰ Srov. HENDL, J., *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, s. 51.

⁶¹ ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ K., a kol., *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha: Portál, 2007, s. 210.

doplňující otázky, které mohou během interwiev vyvstat a vytěžit tak z rozhovoru maximum.⁶² Data následně zpracuji pomocí obsahové analýzy, metodou kódování, kdy se analyzovaná text rozdělí na jednotky (slovo, věta) a těmto jednotkám se přidělí kódy (slovo nebo fráze), které daný jev nějakým způsobem charakterizují, a následně se tyto jednotky složí novým způsobem.⁶³

5.2 Výzkumný soubor

Výzkum je zaměřen na volnočasová zařízení pracující s romskými dětmi ze sociálně vyloučených rodin (převážně se jedná o nízkoprahová komunitní centra), a jejich vliv na úspěšnost romských dětí v základní škole.

Oslovila jsem respondenty z řad sociálních a pedagogických pracovníků, kteří pracují s romskými dětmi. Navštívila jsem čtyři volnočasová centra (zřizovaná neziskovým sektorem), kde mi interwiev poskytly čtyři sociální pracovníce a jedna romská asistentka. Jedná se o volnočasová zařízení, zřízená přímo ve vyloučených lokalitách, která poskytují prostor, kde si děti mohou dělat domácí úkoly, hrát si, nabízejí doučování a interaktivní formou vzdělávají děti v různých oblastech (sociální, hygienické, společenské návyky apod.) Dále jsem udělala rozhovory s pěti učitelkami na třech základních školách, které ve většině navštěvují sociálně znevýhodněné (nejen romské) děti, protože zejména pedagogové dokážou posoudit, zda volnočasová zařízení svou činností skutečně ovlivňují úspěšnost dítěte ve škole.

5.3 Vyhodnocení výzkumu

Cílem mého šetření bylo zjistit, zda mají volnočasová zařízení (v tomto případě konkrétně nízkoprahová centra) vliv na školní úspěšnost romských dětí. Zda volnočasové kluby svou činností pomáhají romským dětem ze sociálně vyloučených rodin se zvládnutím probírané látky, jestli dítě dostatečně připravují do školy, učí-li

⁶² Srov. MIOVSKÝ, M., *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, Praha: Grada, 2006, s. 159-161.

⁶³ Srov. ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ K., a kol., *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, s. 211-212.

a rozvíjí dítě i v jiných oblastech, jaké vidí největší nedostatky u romských dětí a jak s nimi pracují. Uskutečněné rozhovory jsem analyzovala metodou kódování.

Komunikace

Respondentky nejvíce zmiňovaly problémy se vzájemnou komunikací a správným užíváním jazyka. Domnívají se, že většina romských dětí umí česky vcelku dostatečně, ale neznají spisovnou češtinu, neumí skloňovat, nesprávně používají rody (např. ta kos). Paní učitelky poukazovaly na to, že romské děti mají problémy se správným vyslovováním a v tomto směru je potřeba odborné logopedické pomoci. Dále byly zmiňovány problémy romských dětí s komunikací s dospělými, např. neschopnost vyjádřit, co chtějí sdělit.

Nedostatek všeobecných informací

Většina respondentek se shodla, že romské děti mají malé povědomí o světě okolo nich, což je zapříčiněno tím, že děti, kromě cesty do školy, neopouští prostor svého bydliště (většinou se jedná o vyloučenou lokalitu) a žijí tak v určitém druhu izolace. Poukazovaly na to, že romské děti při vstupu do školy často neznají barvy, písmena, zvířata, neznají slova a abstraktní pojmy (v rodině se používá jen určitý okruh výrazů), neumějí správně držet tužku apod., což je pro ně handicapem, který málokdy srovnají, jsou stále pozadu, což je pro ně značně demotivující.

Hygienické návyky

Pedagožky i sociální pracovnice se shodovaly, že romským dětem chybí základní hygienické návyky a dovednosti běžné sebeobsluhy jako umývání rukou před jídlem a po použití WC, splachování WC, děti kolem sebe plivou apod. Některé respondentky se domnívají, že je to způsobeno tím, že početné romské rodiny (dotazované uváděly, že běžnou je rodina se 4-7 dětmi) bydlí v malých bytech, často bez vlastní koupelny a toalety, kde je udržení pořádku obtížné.

Sociální návyky

Z hlediska sociálních návyků respondentky nejčastěji uváděly že, dětí neumějí zdravít a děkovat, nesprávně používají tykání a vykání, neumějí vzájemně komunikovat a vyjadřovat svá přání či nespokojenost, neumí spolupracovat v kolektivu (neumí se

domluvit, každý prosazuje individuální zájem), spory řeší vulgárními nadávkami a rvaním se, nerady se dělí, neumějí si navzájem půjčovat věci.

Nízká podpora dětí ze strany rodičů

Jako velký problém, který zapříčiňuje nižší úspěšnost romských dětí ve škole, uváděly dotazované malou podporu vzdělávání dětí rodiči. Poukazovaly přitom na nízkou hodnotu, která je vzdělání u romské společnosti připisována, vycházející z rozdílné mentality Romů a většinové společnosti. Respondentky se shodly, že v tomto směru je výchova v romské rodině nedostatečná a demotivující (pokud rodič nepovažuje vzdělání za společensky prestižní hodnotu, nepovažuje ho ani dítě za důležité), nevytvářející vhodné podmínky pro učení (chybí místo pro psaní úkolů, klid na učení, školní pomůcky apod.).

Nevzdělanost rodičů

Dalším ovlivňujícím faktorem je podle dotazovaných nízká úroveň vzdělání rodičů (příp. prarodičů). Více jak polovina respondentek uváděla přímou zkušenost s negramotnými či pologramotnými dospělými Romy. Ve většině rozhovorů bylo zmíněno úskalí, že Romové nepovažují za nutné dítě něco systematicky učit, že je to považováno za ztrátu času, protože sami se bez vzdělání také obešli. Druhým problémem je, že i pokud si Romové uvědomují důležitost vzdělání, neví, jak mají dítě učit, jak mu pomoci.

Chybí práce s rodinou

Většina respondentek, které uváděly, že romská rodina nedostatečně podporuje a motivuje dítě ke vzdělávání, se také shodla na tom, že v této oblasti je nutná, ale v současné době nedostatečná práce s rodiči dětí. Nejčastěji byl uváděn požadavek „výchovy rodičů“ k zodpovědnosti za dítě, který by motivoval k pravidelné docházce, zájmu o prospěch dítěte, dohledu nad plněním školních povinností.

Terénní práce

Dotazované sociální pracovnice zmiňovaly důležitost terénní práce, kdy navštěvují rodiny dětí, které k nim docházejí. Mají tak přehled o jejich situaci, vzájemná komunikace a spolupráce je pro ně snazší. Když děti přestanou chodit do centra, jdou pracovnice do rodiny, aby zjistily příčinu. Uvádějí, že nezdělaná rodiče zapomenou

otevírací dobu nebo děti zapomenou poslat a domnívají se, že proto už děti nemohou přijít. Terénní práci využívají i ZŠ prostřednictvím asistentů pedagoga, kteří např. informují rodiče o chystaných výletech, přednáškách apod.

Brzké těhotenství romských dívek

Zejména pracovnice nízkoprahových center se domnívají, že podíl na nízkém vztahu ke vzdělávání, zvláště pak navazujícímu vzdělávání na SŠ a odborných učilištích, má touha dívek brzy se vdát a založit rodinu. (Výjimkou nejsou ani 15-ti leté matky.) To potvrzují i učitelky. Většina respondentek (pedagožky i sociální pracovnice) uváděly, že již 12-ti leté romské dívky mají jasný cíl v tom, že se po základní škole vdají a budou mít děti, variantu dalšího studia nadpoloviční většina z nich vůbec nezvažuje.

Výchovný nebo vzdělávací problém

Respondentky se shodují, že nízká úspěšnost romských žáků není ani tak problémem nízkého intelektu, jako spíše výchovy romského dítěte. Zdůrazňují, že romské děti rozhodně nejsou hloupé, jen jsou často zanedbané, což zvláště platí u romských dětí ze sociálně vyloučených rodin. Romské děti popisují jako temperamentní a živé, zajímající se o vše co je kolem nich v pohybu, hůře snášející statickou činnost, děti které nemají zažitý jakýkoliv režim, neumí pracovat cíleně a samostatně. Zdůrazňují však, že romské děti rozhodně nejsou hloupé, jen jsou často zanedbané, což platí zvláště u dětí z rodin sociálně vyloučených.

Vzájemná spolupráce jednotlivých zařízení

Respondentky z volnočasových klubů uvedly, že znají další podobná zařízení v okolí a že dochází k příležitostné spolupráci (např. uvedly společný výlet) stejně jako s místními základními školami, kam docházejí romské děti.

Pedagožky potvrdily, že znají některá nezisková volnočasová zařízení v okolí a mají povědomí o jejich činnosti, uváděly ale, že spolupráce s těmito centry je nevalná. (Zmíněno bylo např. setkání s rodiči, které pořádala jedna ze základních škol společně s nízkoprahovým zařízením, kdy učitelé následně chtěli navázat užší komunikaci s pracovníci zařízení, po čase, ale spolupráce ochladla.). Dále uváděly, že případná spolupráce s volnočasovými kluby, která poskytují doučování, by byla na místě, protože pracovníci těchto zařízení by získaly informace o úkolech a nedostacích dítěte, které

má procvičovat a škola by tak snáze zajistila, že se dítě bude věnovat úkolům, kterým má a že se mu dostane adekvátní pomoci. Z pohledu dotazovaných učitelek není v současné době o takovouto spolupráci zájem.

Vliv doučování na školní úspěšnost

Většina dotazovaných se shodla, že jakákoliv forma přípravy do školy je zvláště u dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí, které mají značné nedostatky ve svých znalostech, nezbytná. Doučování ve volnočasových klubech je vhodnou metodou, jak se dítě může na vyučování připravit. Sociální pracovníce z volnočasových zařízení uvádějí, že pokud dítě dochází pravidelně, jsou výsledky vidět již po několika týdnech. Popisují, že se děti naučí lépe koncentrovat, naučí se plnit si úkoly, procvičují probranou látku, postupně se zlepšují tam, kde mají nedostatky. I pedagožky potvrzují, že pokud romské děti docházejí do některého z center (nebo školní družiny), bývají do školy připravené a snadněji se zapojí do výuky. Podtrhují pravidelnost a vedení k přípravě do školy, která těmto dětem v rodině nezdídkou chybí. Pracovníci, kteří dětem s doučováním pomáhají, mají podle respondentek dostatečné zkušenosti a znalosti, aby dítěti dokázali poradit a pomoci pochopit učivo, motivovali ho k dalšímu učení a získávání vědomostí.

Přínos volnočasového zařízení pro romské dítě

I přes zmiňovanou nízkou spolupráci škol a center se většina respondentek domnívá, že volnočasová zařízení mají kladný přínos pro romské děti a jejich vzdělávání. Děti získávají nové poznatky a dovednosti nejen ve školních znalostech, ale v různých oblastech jako kulturní a společenské zvyky, hygiena. Dále děti učí dodržovat domluvená pravidla, cílevědomosti (abych něčeho dosáhl, musím pro to nejprve něco udělat), osobní odpovědnosti, dopadům patologického chování, učí morálce a etice (i když zde často naráží na konflikt toho, co děti učí, a jak se chovají jejich rodiče) apod. Centra působí také na úrovni prevence (např. přednášky policie ČR)

Respondentky se také shodují, že volnočasová zařízení jsou díky své dostupnosti (dětem ze sociálně vyloučených rodin) a pestré nabídce činností pro romské děti přínosná, pomáhají jejich celkovému osobnostnímu růstu a rozvoji.

ZÁVĚR

Tato práce pojednává o volnočasových zařízeních a jejich vlivu na školní úspěšnost romských dětí. Nejprve jsem se věnovala nastínění specifik romské rodiny oproti rodině majoritní společnosti. V další kapitole popsala vzdělávání romských dětí, jakožto dětí z prostředí minorit nezřídka ohrožené sociálním vyloučením, a uvedla jsem faktory, které zapříčiňují nízkou školní úspěšnost romských žáků. Třetí část se zabývá problematikou volného času a faktory, které ovlivňují způsoby jeho trávení. Ve čtvrté kapitole jsem uvedla některá volnočasová zařízení pro děti a mládež a popsala jsem konkrétní zařízení pracující s romskými dětmi, která jsem navštívila. V poslední části, věnované výzkumu, jsem popsala techniku sběru dat, vybraný vzorek respondentů a zjištěné skutečnosti analyzované pomocí kódování. Zvolila jsem kvalitativní přístup, konkrétní metodou byl polostrukturovaný rozhovor. Rozhovory jsem vedla s učitelkami ze základních škol a se sociálními pracovníci volnočasových zařízení.

Dle získaných poznatků se zdá, že romská rodina (zvláště pak rodina sociálně vyloučená) zřídka vytváří prostředí, které by dítěti poskytovalo vhodné podmínky pro plnění školních povinností v jeho volném čase. Romská minorita má svá specifika, kterými se odlišuje od většinové společnosti, což se projevuje i v přístupu ke vzdělání. Romská výchova v tomto směru vštěpuje dítěti nízkou hodnotu vzdělání, jakožto činnosti dlouhodobé, nemající rychlý pozitivní výsledek.

Romským dětem často chybí základní hygienické a sociální a kulturní návyky, jako chování se ve společnosti, práce v kolektivu apod., mají jiné morální hodnoty a kulturní vzorce než děti majority. Mívají problém v oblasti jazykové vybavenosti (neumí používat spisovnou češtinu) a komunikace a neznalosti věcí okolo nich (barvy, tvary apod.). Neschopnost či neochota romských rodičů podílet se na přípravě dětí do školy společně s malou podporou vzdělávání ze strany rodičů, ovlivněnou nízkou hodnotu vzdělání v romské společnosti a dále předpokladem, že dívky brzy založí rodinu, jsou důležitým faktorem podílejícím se na přístupu romských dětí ke vzdělávání a následně i jejich školní úspěšnosti.

Cílem mé bakalářské práce bylo dokázat vliv volnočasových zařízení (jakožto možného způsobu trávení volného času) na školní úspěšnost romských dětí. Analýzou rozhovorů jsem dokázala, že volnočasová zařízení se svou činností snaží poskytnout

podnětné a pro dítě rozvíjející prostředí, a snaží se pokrýt všechny oblasti, ve kterých mají romské děti nedostatky. Učí je návykům a dovednostem, které z rodiny nemají. Děti získávají kulturní a společenské návyky, učí se morálce a etice, dopadům nevhodného či patologického chování, osobní odpovědnosti za své chování aj.

Volnočasová zařízení mají pozitivní dopad na přístup romských dětí ke vzdělávání. Učí se zde pravidelnosti, režimu práce, soustředěnosti na práci, učí se plnit zadané úkoly. Děti docházející na doučování do volnočasových klubů, zde mají místo na vypracování domácích úkolů a přípravu do školy, procvičí si probranou látku pod dohledem pracovníků zařízení, kteří jsou dostatečně kompetentní, aby jim pomohli. Děti se tak postupně zlepšují i v těch oblastech, kde mají nedostatky. Romské děti docházejí do volnočasového centra, bývají do školy připravené a snadněji se tak zapojují do výuky, čímž získávají motivaci k dalšímu osobnímu vzdělávání.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura

- GAZDÍKOVÁ, M. *Romové*. In Metodická pomůcka pro školy k problematice interkulturních rozdílů 1. část, Odbor školství, mládeže a tělovýchovy Krajského úřadu Olomouckého kraje (vyd.). Olomouc: Olomoucký kraj, 2007. 120 s. ISBN 978-80-254-1908-3.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
- JAKOUBEK, M. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. 1.vyd. Praha: Socioklub, 2004. 317 s. ISBN 80-86140-21-0.
- KAMIŠ, K. *Sociálně ekonomické faktory a řečově-jazykový vývoj mladších žáků pocházejících ze sociálně znevýhodněných rodin na 1. stupni české základní školy v multietnickém prostředí České republiky* [online]. [1999] [cit. 2010-03-28]. Dostupné na WWW: <http://pf.ujep.cz/files/data/KPR_konferenceprispevek09.pdf>
- KOVAŘÍKOVÁ, M., a kol. *Pedagogicko-psychologická problematika romských žáků ve vztahu k jejich školní úspěšnosti*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 1998. 106 s. ISBN 80-7044-225-5.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- NAVRÁTIL, P. a kol. *Romové v české společnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 233 s. ISBN 80-7178-741-8.
- PÁVKOVÁ, J., A kol. *Pedagogika volného času*. 3. vyd. Praha: Portál, 2002, 231 s. ISBN 80-7178-711-6.

PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. 292 s.
ISBN 80-7178-029-4

ROUBALOVÁ, J. *Vliv neškolních zařízení na vzdělávání romských dětí*. Odevzdáno
dne 30. 4. 2010. 35 s.

ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 143 s.
ISBN 80-7178-250-5.

SMÉKAL, V. *Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit:
sociální, pedagogické a psychologické aspekty utváření osobnosti romských dětí
a dětí z prostředí jiných minorit*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2003. 197 s.
ISBN 80-85947-82-X

SMOLÍKOVÁ, K. *Ovladač je můj aneb Jak na média*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2006.
110 s. ISBN 80-00-01865-9.

SPOUSTA, V. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Brno: Masarykova
univerzita, 1994. 183 s. ISBN 80-210-1007-X

ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ K., a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1.
vyd. Praha: Portál, 2007. 277 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠOTOLOVÁ, E. *Vzdělávání Romů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2000. 96 s. ISBN 80-7169-
528-9

Prameny

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit
a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. Aktualizováno
2006-09-05. Praha: MPSV, 2006 [cit. 2010-03-15]. Dostupné na WWW:
http://mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf

Ostatní zdroje

Armáda spásy Přerov. *Kdo jsme* [online]. Zveřejněno 2006. Přerov: Armáda spásy Přerov, 2006 [cit. 2010-04-008]. Dostupné na WWW: <<http://www.armadaspasy.cz/prerov/kdojsme.php>>

Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách. *Vzdělávání* [online]. Aktualizováno 2010. Praha: Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, 2010 [cit. 2010-03-15]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zaclenovani.cz/oblast-vzdelavani-popis>>

Caritas. *Caritas Macedonia* [online]. Datum zveřejnění a místo neuvedeno [cit. 2010-04-02]. Dostupné na WWW: <<http://www.caritas.org/worldmap/europe/macedonia.html>>

Oblastní charita Přerov. *Romské komunitní centrum Lačo jilo - Dobré srdce* [online]. Zveřejněno 2008. Přerov: Oblastní charita Přerov, 2008 [cit. 2010-04-05]. Dostupné na WWW: <<http://www.prerov.caritas.cz/romske-komunitni-centrum-laco-jilo-dobre-srdce>>

Odpočinek – volný čas – rekreace a rekreologie [on-line]. Výukový materiál [nevydáno, nedatováno]. [cit. 2010-04-02]. Dostupné na www: <http://www.fsps.muni.cz/~kse/vyuka/vyuka_dokumenty/rekreologie/rekre_002_odpocinek.pdf>

Poslanecká sněmovna. *Listina základních práv a svobod* [online]. Aktualizováno 2006. Praha: Poslanecká sněmovna, 2006 [cit. 2010-04-02]. Dostupné na WWW: <<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>

Romové v České republice. *Romská rodina*. [online] Zveřejněno 2000-02-26. Praha: Český rozhlas, 2000 [cit. 2010-03-22]. Dostupné na WWW: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/18387>>

Romové v České republice. *Zatím jen desítky romských dětí prošly vzdělávacími programy ministerstva* [online]. Zveřejněno 2003-11-13. Praha: Český rozhlas, 2003 [cit. 2010-03-22]. Dostupné na WWW: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/19576>>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha číslo 1: Otázky pro pracovníky volnočasových zařízení.....	54
Příloha číslo 2: Otázky pro pedagogy ze základních škol.....	55
Příloha číslo 3: Rozhovor se sociální pracovnící z volnočasového centra pro děti a mládež, sídlícího ve vyloučené lokalitě.....	56
Příloha číslo 4: Rozhovor s učitelkou základní školy, navštěvované sociálně znevýhodněnými dětmi.....	59

PŘÍLOHY

Příloha číslo 1: Otázky pro pracovníky volnočasových zařízení

1. Pro koho je určeno volnočasové zařízení?
2. Jaké programy volnočasové zařízení poskytuje?
3. Jaká jsou dle vašeho názoru specifika výchovy v romské rodině?
4. Jaký je postoj romských rodičů ke vzdělávání?
5. Můžete blíže specifikovat schopnosti a dovednosti, které romským dětem nejčastěji chybí?
6. Jakou měrou myslíte, ovlivňuje docházka do volnočasového zařízení přístup dítěte ke vzdělání? Jaký vliv má doučování na školní úspěšnost romských dětí?
7. Jaká je vzájemná spolupráce vašeho zařízení s dalšími volnočasovými zařízeními a školami ve vašem městě?

Příloha číslo 2: Otázky pro pedagogy ze základních škol

1. Jaké děti navštěvují vaši základní školu?
2. Jakým způsobem pracujete s dětmi ze sociálně znevýhodněného prostředí?
3. Jaká jsou dle vašeho názoru specifika výchovy v romské rodině?
4. Jaký je podle vás postoj romských rodičů ke vzdělávání?
5. Můžete blíže specifikovat schopnosti a dovednosti, které romským dětem nejčastěji chybí?
6. Domníváte se, že pokud romské děti navštěvují nějaké volnočasové zařízení, má to vliv na jejich úspěšnost ve škole?
7. Jaká je vzájemná spolupráce školy a volnočasových zařízení ve vašem městě?

Příloha číslo 3: Rozhovor se sociální pracovníci z volnočasového centra pro děti a mládež, sídlícího ve vyloučené lokalitě

Tazatel: *Pro koho je určeno volnočasové zařízení?*

Respondentka: Chodit k nám můžou děti ve věku od 6 do 18 let, které nemají kde být ve svém volném čase. Jsou to převážně romské děti z této vyloučené lokality. V současné době jsou tady ale nejstarší děcka tak ve věku 14, 15 roků.

T: *Jsou to tedy děti převážně z romských rodin?*

R: Záleží, jaké děti zrovna chodí. Momentálně je to tak 80:20. Když je hezké počasí a jsme venku, přijdou i děcka za sídliště.

T: *Jaké programy volnočasové zařízení poskytuje?*

R: Máme tady různé volnočasové aktivity, např. vaření, sportovní aktivity, děláme pro děti hry a soutěže, dramatická a výtvarná činnost a doučování.

T: *Jaká jsou dle vašeho názoru specifika výchovy v romské rodině?*

R: Romským dětem chybí pravidelný režim. Oni zaspí, je půl deváté a oni do té školy už nejdou. Nebo jdou k lékaři a do školy už pak nejdou. Nebo jednou jsem viděla jednoho kluka z centra, ten den přšelo, jak se otočí a jde od školy pryč. Tak se ho ptám: „Kam jdeš?“, protože škola byla ještě daleko, a on řekl: „Prší, mám vlhký boty, jsem celej mokrej, jdu domů.“ Já si myslím, že je to tím, jak nemají z té rodiny nějaký vztah k té pravidelnosti. Oni si myslí, tatínek do té práce taky nechodí, když je ty rodiče k tomu nevedou, tak to dítě k tomu vztah nevíská. Ale není to u všech, jsou rodiny, které fungují a ty děti do školy posílají.

R: A pak hodně těch rodin má základní vzdělání, tenkrát ho nepotřebovaly a dneska už to vzdělání jakoby je potřebný, ale oni na to jakoby ještě nepřišli, nebo tam nevidí tu potřebu a nevidí ani potřebu, aby ty děti šly na střední školu. „No však budeš na dávkách a budeš mít děti.“ Takže ta motivace ze strany rodiny tam jakoby hodně chybí. Ono kdyby ta rodina měla jasně nastavený pravidla - nedostanete přídavky na děti, nedostanete sociální podporu, nedostanete pomoc v hmotný nouzi, protože vaše dítě nechodí do školy.

T: *Myslíte si tedy, že systém není vhodně nastaven?*

R: Myslím, že je příliš benevolentní a demotivující. Jako já nejsem pro restriktivní opatření, ale v tomhle případě si myslím, že to vede k tomu, že to je to, na co oni slyší.

R: A taky si myslím, je tady hodně špatná spolupráce se školou, protože znám případy kdy dítě mohlo být ve škole, ale nebylo, ale protože to škola nerada řeší, nerada řeší záškoláctví,..., já nevím je to komplikovaný, hromada papírů, takže oni to často omluví právě tím, že rodiče dopíšou omluvenku a seženou si nějaký potvrzení od lékaře.

T: *Můžete blíže specifikovat schopnosti a dovednosti, které romským dětem nejčastěji chybí?*

R: Oni tím jak vyrůstají na ulici, toho hodně zvládnou, ale nemají ten návyk pravidelnosti – teď se posadíme, teď budeme chvíli dělat gramatiku, budeme se chvíli soustředit na toto. Já si myslím, že je tam problém, že ty děcka kolikrát neumí kolikrát držet tužku, že nemají uvolněný ruce na to psaní nebo omalovávání. Jako omalovánky to u nás jede ve velkém. Nemají tu průpravu tady v tom, že třeba neznají barvy. Romština je chudší jazyk oproti češtině, navíc i rodiče nemluví správně česky, nebo správně spisovně česky, takže i ty děti mají tu češtinu takovou jako chudou, chybí tam třeba výrazy, který pak nejsou schopný pochopit, třeba starší děti když mají diktát, tak nejsou schopný pochopit co v té větě vlastně je, protože ty výrazy neznají. To třeba kvůli tomu, že v té rodině se používají určitý výrazy pro určité věci a pak tím, že ty děti nejsou začleněny do toho kolektivu, tak ty věci pak neznají. Když se pak ve škole ještě začnou učit angličtinu, tak to je pro některé nadlidský úkol. Když je člověk poslouchá tak oni třeba špatně skloňují, ne všechny děti, ale v tomhle taky vidím problém.

V: *Jakou měrou myslíte, ovlivňuje docházka do volnočasového zařízení přístup dítěte ke vzdělání?*

R: Když dětem ve škole něco nejde a mají špatný známky, tak je to ve škole nebaví, že jo. Nevidí smysl se něco učit, něco čemu ani moc nerozumí a co neví, k čemu to potřebují, a tak se do školy nepřipravují a výsledky podle toho vypadají. Ale často je to jenom proto, že oni nemají ty základy, chybí jim pojmy o některých věcech, bez kterých se těžko něco učí. Ve škole se počítá s tím, že už dítě něco zná a umí a na to se navazuje. Takže když to děcko, nemá na co navazovat je to problém. My se tady snažíme pracovat právě na tom, co těm dětem nejde a co neumí. Probíráme takový ty

základy jako jak se chovat ve společnosti, jak se chovat na ulici. Děláme různé kvízy, které mají děti informovat o světě kolem nich. Jsou zaměřeny třeba na Českou republiku – jak se jmenuje hlavní město, jaké je nejvyšší hora, vyjmenuj pět řek apod. Taky třeba jmenuj české pohádky, vyjmenuj některé lidové písničky a takovy věci, to oni vůbec neznají.

T: Myslíte si tedy, že má doučování vliv na školní úspěšnost romských dětí?

R: Určitě ano. Děcka si tady napíší úkoly a naučí se látku, co mají umět. Doma by na to nebyl čas, nic by sami neudělali. Tady je učíme, že když něco chtějí, musí pro to něco udělat. Snažíme se je motivovat a podporovat v tom co dělají. Snažíme se je trochu korigovat a směřovat k tomu aby poznaly, že mají různé možnosti. Jejich pohled je dost často úzký a omezený. Je to rodiči, kamarády, tím co vidí v televizi. To co znají, považují za správné a jasné. Tenhle pohled se snažíme poopravit.

V: Jaká je vzájemná spolupráce vašeho zařízení s dalšími volnočasovými zařízeními a školami ve vašem městě?

R: Spolupracujeme s některými dalšími neziskovkami. Teď třeba plánujeme společný výlet na jaře, než děckám skončí škola. Děláme třeba společná setkání. Většinou je to nějaký sportovní turnaj, soutěž v tancování nebo zpívání. Se školami v tomto směru nespolupracujeme.

Příloha číslo 4: Rozhovor s učitelkou základní školy, navštěvované sociálně znevýhodněnými dětmi

Tazatelka: *Jaké děti navštěvují vaši základní školu?*

Respondentka: Chodí k nám hodně dětí ze sociálně slabých rodin. Nejvíce jich bydlí v té části kolem nádraží - na Kojetínské, Škodově a Husově. Procentuálně je to 82,5% sociálně znevýhodněných dětí, ale nejsou to pouze Romové ale, i když je jich značná většina, ale i bílá děcka.

T: *Jakým způsobem pracujete s těmito dětmi?*

R: U nás máme tři asistenty pedagoga, přesně se ta funkce jmenuje asistent pedagoga pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí, a ti se účastní výuky ve třídách a tam pomáhají dětem s tím, co jim nejde. Třeba někdy nerozumí zadání, nechápou, co se po nich chce, protože třeba ta slova neznají. Asistent je ve třídě právě pro to, aby učitele zastoupil a pomohl těm dětem, co něčemu nerozumí a neví, jak mají něco udělat. Učitel se tak může věnovat ostatním a výuka je plynulejší.

T: *Asistenti, kteří pracují u vás ve škole, jsou Romové?*

R: Všichni tři asistenti jsou Romové, což je skvělé. Jeden z nich je vysokoškolák, bývalý voják, u dětí má respekt a taky má respekt u rodičů. Když potřebujeme něco vyřídit s rodiči, pošlu tady toho kluka. Jde do té lokality a ty rodiče najde, ať jsou kdekoliv.

R: Na naší škole taky máme přípravný ročník pro tyhle děti. Romská děcka moc nechodí do školky, protože se za ni musí platit, pak jsou tu nějaký předškolní kluby, to dělá myslím Charita, ale pokud děti jdou přímo z rodiny, moc toho neumí. Dostanou odklad a pak většinou začnou chodit do přípravky.

T: *Máte v současně přípravný ročník naplněný?*

R: Ano, teď do něj chodí 15 dětí, což je maximum.

T: *Jaká jsou dle vašeho názoru specifika výchovy v romské rodině?*

R: Rodiče se o děcka moc nezajímají. Je jim jedno kde děcka po škole lítají, ty jsou třeba celé odpoledne někde venku s kamarády, rodiče nekontrolují, s kým jsou a kde a co ve volném čase dělají. Děcka se tak courají po městě, nudí se, a z nudy vymýšlejí

blbosti. Kvůli partě se takhle často dostanou do nějakého průšvihů. Někde něco ukradnou nebo rozbijí a už se to s nima veze. To že jsou celý den někde bez dozoru, se samozřejmě projeví i na tom, že nemají čas si udělat úkoly a připravit se na vyučování. Pokud to rodiče to nekontrolují, nesmí se divit, že děcka nosí špatné známky.

T: Jaký je podle vás postoj romských rodičů ke vzdělávání?

R: Vzdělání, zvláště pro ty starší Romy, nemá nějakou velkou hodnotu. Hodně z nich se bez něj dříve docela pohodlně obešla, a dneska koneckonců taky, protože znám hned několik případů, kdy dospělý člověk se neuměl psát nebo číst. Za svůj životní úspěch považuju, že jsem naučila podepsat se babičku od jednoho mojího žáka, vždycky když měla něco podepisovat, udělala tam tři křížky. Nakonec jsem ji naučila podepsat se. Sice musí začínat od zadu, tím -ová, ale naučila se to.

R: Jako největší problém vidím v tom, že tohle pak rodiče předávají dětem. Že se bez školy obejdou, že to pro ně vlastně není potřebné. Holčám se navíc vštěpuje, že jejich úkolem je mít děti, takže se učit nepotřebují, protože se vdají i bez maturity. Takhle je absolutně demotivují. Když děcka nemají podporu a podmínky pro studium, jako oni doma nemají třeba psací stůl, tužky a vůbec psací potřeby taky ne, natož barvy a podobně, tak se neučí. Dostávají pak špatné známky a ve škole je to přestane bavit úplně. Jako neříkám, že je to tak ve všech rodinách. Někteří rodiče se zajímají o prospěch a co dítě ve škole, ale není to u všech.

T: Můžete blíže specifikovat schopnosti a dovednosti, které romským dětem nejčastěji chybí?

R: No romské děcka mají problémy s komunikací. Jak mezi sebou navzájem, kdy se pořád popichují a hecují a pak se perou protože, ten řekl tohle to a ten tamto, tak i s dospělými. Hlavně ti malošci v první a druhé třídě. Taky nemají moc hygienické návyky. Nesplachují po sobě, neumívají si ruce, plivou, kam je napadne. Neumí zdravit a děkovat, na to nejsou v domě zvyklí.

T: Jaké je podle vás úroveň znalosti češtiny u romských dětí?

R: Já myslím, že docela dobrá. Oni mluví docela dobře česky. Jako samozřejmě jejich slovní zásoba je někdy dost malá, ale to záleží, je to dítě od dítěte. Spíš myslím, že větší problém mají obecně s mluvením. Neumí artikulovat a správně vyslovovat. Máme tady

paní logopedku, která se těmhle dětem věnuje. Dochází právě i do toho přípravného ročníku.

T: Mluvila jste o nedostatcích v oblasti komunikace a hygienických návyků, můžete uvést ještě nějaké další oblasti, ve kterých mají romské děti nedostatky?

R: Tak hlavně ti malí třeba neumí držet tužku, neumí kreslit, doma to nedělali. Nemají tak dostatečně uvolněné zápěstí, což je velká potíž, když se učí psát písmena. Taky neumějí takové ty základní věci jako je poznávání barev, poznávání zvířat, neví, jak vypadá kráva natož třeba lev, neumí základní početní řadu apod. je to tím, že oni nikam moc nechodí kromě okolí, kde bydlí, takže se to nemají, kde naučit. Doma nemají dětské knížky, rodiče jim nic nevysvětlují, nic moc je neučí. Ono se to projevuje i na společenských návycích.

T: Domníváte se, že pokud romské děti navštěvují nějaké volnočasové zařízení, má to vliv na jejich úspěšnost ve škole?

R: Myslím, že děti, které se nějakém kroužku nebo školní družině věnují domácím úkolům, tak se pak snadněji zapojí během výuky. Naše škola poskytuje dětem možnost chodit do družiny, a ti i dětem z přípravného ročníku. Je to podmíněno tím, aby děti chodily na obědy, ale funguje to dobře, protože sociálně slabé rodiny mají nárok na příspěvek od státu. Z mého pohledu je lepší, když děti chodí do družiny. Vychovatelka snadno zjistí, jaké měli děti úkoly, stačí jí zvednout telefon a zavolat učiteli. Odpoledne jsou v družině taky asistenti, takže se dětem pořád někdo věnuje.

R: Ale určitě je dobré, když děcka chodí alespoň do nějakého kroužku. Třeba Charita má docela dobrou úroveň, i když někdy mám pocit, že tam tu práci dělají jen pro to, aby měli čárku a je jim úplně jedno co ty děti učí. Ale je to lepší než nic.

T: Jaká je vzájemná spolupráce školy a volnočasových zařízení ve vašem městě?

R: Tak je tady Charita, s tou jsme dělali i nějaký projekt a Armáda spásy, ale s tou není spolupráce žádná. Z naší strany bysme to klidně uvítali. Stačilo by, kdyby nějaká pracovnice z toho zařízení zvedla telefon a zavolala si učitelce, aby si ověřila, jaké mají děti úkoly, aby ta práce, kterou tam dělají, měla větší dopad, měla smysl. Všechno je to jen o vůli. Osobně si myslím, že zájem o větší spolupráci ze strany těch neziskovek není. Jim vyhovuje jak to je a nechťejí to měnit.